

SOLVEIGA DAUGIRDAITĖ

1965-ųjų akimirkos su Simone de Beauvoir ir Jeanu Pauliu Sartre'u

Anotacija: Lietuvos kultūros istorija besidomintiems yra žinoma, kad 1965 m. vasarą Lietuvoje lankėsi prancūzų filosofai ir rašytojai Simone de Beauvoir ir Jeanas Paulis Sartre'as. Šis vizitas, neturėjęs reikšmės Beauvoir ir Sartre'ui, buvo ir tebėra suvokiamas kaip reikšmingas Lietuvos visuomenei: okupuotą, užsieniečiams uždarą šalį aplankė pasaulinio garso intelektualai. Straipsnio tikslas – remiantis to meto spaudos duomenimis ir vėliau pasirodžiusiais prisiminimais rekonstruoti šios viešnagės detales, aptarti atsiminimuose fiksuojamus faktus ir jų interpretacijas, t.y. siekiama ne „atkurti tiesą“ („teisingą pasakojimą“), bet analizuoti, kaip ir kodėl lietuvių intelektualai vertino šį vizitą. Kitaip sakant, ieškoti atsakymų, ką ši viešnagė kalba dabar apie mūsų mąstymą, vertybes. Straipsnyje remiamasi lietuvių rašytojų (Mykolo Sluckio, Halinos Korsakienės), fotografo Antano Sutkaus atsiminimais, mokslininkų, menininkų vertinimais, taip pat aptariamas Beauvoir ir Sartre'o viešnagės atšvaitas grožinėje literatūroje. Stabtelima ir prie Beauvoir prisiminimų knygoje *Viską apsvarsčius (Tout compte fait, 1972)* pasirodžiusio epizodo apie kelionę į Lietuvą.

Raktažodžiai: Simone de Beauvoir, Jean Paul Sartre, Tarybų Lietuva, sovietmečio rašytojai, atsiminimai.

Sartre'as ir Beauvoir Lietuvoje

Pasidomėti vienu 1965-ųjų mūsų kultūros istorijos epizodu paskatino 2008 m. balandį Latvijos universitete surengta mokslinė konferencija „Simone'ai de Beauvoir 100: Šimtmečio moteris“. Jam ruošdamasi, sklaidydama spaudą ir atsiminimus, vis aiškiau mačiau, kad, pirma, teisingiau būtų rašyti ne apie Simone de Beauvoir, bet apie jos ir Jeano Paulio Sartre'o viešnagę – ne todėl, kad jiedu būtų neišskiriami, o todėl, kad atsiminimus rašę lietuviai dažnai Beauvoir tarsi nė nepastebėjo. Be to, aiškėjo, kad neįmanoma rašyti tik apie svečius, nes iš atsiminimų ir kitų dokumentų daugiau sužinome ne apie juos, bet apie to meto

mūsų intelektualų elito nuostatas, papročius ir įpročius, o plačiausia prasme – apskritai apie to meto Lietuvą. Straipsnyje naudojamos, išskyrus porą patikslinimų, tik paskelbtais dokumentais; galbūt įmanomas ir kitas šios viešnagės pavėkslas, jeigu pasirodytų, kad yra išlikę svečius ir šeiminkus sekusių tarnybų dokumentų. Jų tuo tarpu neieškota.

Sartre'as ir Beauvoir atskrido į Vilnių 1965 m. liepos 26 d. vakare¹ ir išskrido rugpjūčio 3-iają². Kaip nurodoma to meto Lietuvos spaudoje, „viešnagės metu svečiai lankėsi Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Palangoje, Nidoje, Pirčiupyje, Trakuose ir kitose respublikos vietose“³. Kelionėje juos lydėjo maskviškė vertėja Lena Zonina⁴, tuometinis Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkas poetas Eduardas Mieželaitis, už poemą *Žmogus* apdovanotas svarbiausia tarybine Lenino premija, jau išgarsėjęs romanistas Mykolas Sluckis ir jaunas (tuomet 26 metų) fotografas Antanas Sutkus. Sluckis visos kelionės metu fiksavo pokalbį (užsirašinėjo), jo santrauką yra paskelbęs prabėgus kone 40-čiai metų lietuviškai,

-
- 1 Nustatant datas remiamasi spaudos pranešimais. „VILNIUS, liepos 27 d. (ELTA). Vakar vėlai vakare į Tarybų Lietuvos sostinę atvyko plačiai žinomi prancūzų rašytojai Žanas Polis Sartras ir rašytoja Simona de Bovuar“ (*Komjaunimo tiesa*, 1965 07 28). „Praėjusį pirmadienį į Vilnių atvyko žinomas prancūzų filosofas, dramaturgas, romanistas ir novelistas Žanas Polis Sartras ir žinoma rašytoja Simona de Bovuar“ (*Literatūra ir menas*, 1965 07 31). Liepos 27 d. nurodyta po Eriko Varno piešiniais *Tiesoje*, taip pat prie nuotraukos Augustino Savicko knygoje *Žalia tyla* (Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 314), vadinasi, tądien jau bendrauta su lietuviais. Sluckis klaidingai nurodo liepos 28 d.: „Dviejų išymų prancūzų savaitė prasidėjo 1965 m. liepos 28 d. ir pasibaigė rugpjūčio 3 d.“ (Mykolas Sluckis, „Po 40 metų: Kalbant su J. P. Sartre'u ir S. de Beauvoir“, *Šiaurės Atėnai*, 2005 06 04).
 - 2 Išvykimo data nurodoma taip pat pagal spaudos pranešimus: „Vilnius, VIII. 3 (ELTA). Savaitę viešėję Tarybų Lietuvoje, šiandien į Maskvą išvyko plačiai žinomas prancūzų rašytojas, publicistas ir dramaturgas Žanas Polis Sartras ir rašytoja Simona de Bovuar“. („Žanas Polis Sartras išvyko iš Lietuvos“, *Tiesa*, 1965 08 04; *Komjaunimo tiesa*, 1965 08 06).
 - 3 „Žanas Polis Sartras išvyko iš Lietuvos.“
 - 4 Zonina buvo tuometinė Sartre'o meilė, ne tik vertėja, bet ir saugumo informatorė, jų susirašinėjimas saugomas Paryžiaus Nacionalinėje bibliotekoje, tačiau yra neprieinamas. „Sartras vienuolika kartų važiavo į TSRS aplankyti Lenos, ir ji kelis kartus buvo atvykusi į Paryžių. Abu norėjo išvengti bet kokio viešumo, ir tas nebuvo lengva dėl Sartro šlovės. [...] Zoninai, oficialiai Sartro vertėjai, Sovietų rašytojų sąjungos buvo prisakyta lydėti jį visų kelionių metu ir, kaip buvo įprasta, rašyti pranešimus centrinei valdžiai.“ – Michel Rybalka, „Sartro kelionės po Rytų Europą ir TSRS“ [straipsnis Antano Sutkaus fotografijų albume *Sartre & Beauvoir: Cinq jours en Lituanie*], <http://www.photography.lt/lt.php/Leidiniai?id=40>. Ten pat nurodoma, jog Sartre'as žinojęs apie šias vertėjos funkcijas ir net pats dalyvavęs rašant ataskaitas.

o apmąstymus – Lietuvoje prancūziškai leidžiamame žurnale *Cahiers Litvaniens*. Kitų bendravusiųjų ir net jų šeimos narių prisiminimuose šis kvapą gniaužiantis įvykis išskyla iki šiol.

Beauvoir ir Sartre'as daug keliavo. Tuo tarpu lietuviams jų viešnage buvo neeilinis, sukrečiantis įvykis, minimas daugelyje atsiminimų. Dalį priežasčių, kodėl įspūdis buvo toks ryškus, bandysiu atskleisti, tačiau tai su emocijomis, išgyvenimais, laiko dvasia susijęs klausimas, todėl tik iš dalies paaškinamas racionaliai. Visiškai akivaizdu, jog amžininkams įspūdį darė Sartre'as, o ne Beauvoir, ji klausinėta mažiau⁵. Sartre'as, prieš metus atsakęs Nobelio premijos, buvo to meto įžymybė; tokio masto garsenybės, jeigu lankydavosi Tarybų šalyje, iki tol Lietuvos nepasiekdavo. Tarybinė sistema moters lygiateisiškumą tik deklaravo, tikrovėje moterų statusas buvo antrarūšis, jis palietė ir Beauvoir (žinoma, ji savo laikysena taip pat prisidėjo prie tokios traktuotės⁶). Lietuvoje Beauvoir laikyta tik Sartre'o palydove, žmona. Kaip Sartre'o žmona ji įvardyta ir *Lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje*⁷. Sluckis užrašuose pasižymėjo, kad „ji karštai palaiko vyro pažiūras“⁸. Tarybinė visuomenė, išskyrus pirmuosius porevoliucinius metus Rusijoje, buvo gana griežta, puritoniška seksualinės moralės atžvilgiu ir itin biurokratizuota, tad santuokos buvo registruojamos, iš dalies ir dėl materialinių priežasčių. Lietuvių elgesį ir mąstymą tebeveikė bažnytinės nuostatos. Žmonos statusas tarybinėje visuomenėje skyrėsi nuo dabartinio: aukšti pareigūnai viešumoje nesirodydavo su žmonomis, kol šios tradicijos nenutraukė Michailas Gorbačiovas, privatus gyvenimas buvo slepiamas. Tad neverta stebėtis, kad savo autobiografijose žmonių nemini nė Tarybų Lietuvos rašytojai, nors rašytojienės

5 Gilintis į šios viešnagės recepciją veikiausiai paskatino nuostaba: Beauvoir man jau du dešimtmečius yra svarbi autorė, prie kurios tenka nuolat grįžti. Noras suprasti sartrocentrizmą pasakojimuose apie 1965-uosius tapo rimtu stimulu svarstyti apie mąstymo pokyčius: nors ir dabar Lietuvoje dėmesio centre veikiausiai atsidurtų Sartre'as, bent mažai daliai žmonių jau svarbesnė (ne mažiau įdomi, išmintinga, verta būti išgirsta) atrodytų ir Beauvoir. Vizito metu tokių, regis, nebūta.

6 Plačiau apie Sartre'o ir Beauvoir žmogiškuosius bei kūrybinius santykius rašoma turbūt kiekvienoje Beauvoir skirtoje biografijoje, monografijoje. Sartre'as laikomas jos pagrindiniu įkvėpėju (*Antrąją lytį* parašyti taip pat paskatinęs jis), taip pat ir kiti jos gyvenimo vyrai. „Priešingo atvejo, žinoma, nepasitaiko: patriarchaline kritine nuomone, joks intelektualas niekad nieko nėra išmokęs iš savo mylimosios“; – ironizuoja Toril Moi (Toril Moi, *Simone de Beauvoir: The Making of an Intellectual Woman*, Oxford University Press, 2008, 2-as leidimas, p. 146).

7 *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 2, Vilnius: Mintis, 1977, p. 234.

8 Mykolas Sluckis, *op. cit.*

neretai tvarkė ne tik jų buitį, bet dirbo jų sekretorėmis bei, nūdienos terminais tariant, vadybininkėmis. Kita vertus, partija kišosi į asmeninius santykius (aukšti ar siekiantys karjeros pareigūnai būdavo perspėjami nesiskirti, kad „nesusigadintų biografijos“). Vizitą aprašiusi spauda 1965 m. buvo gerai informuota – svečių santykis nebuvo įvardytas⁹.

Beauvoir Vakaruose yra tapusi ne tik feministės simboliu, bet, ir tai svarbiau, apskritai XX a. intelektualės emblema¹⁰. Šią figūrą Beauvoir suformavo ir įtvirtino savo gyvenimu bei autobiografijomis, kuriomis ji fiksavo įvykius ir drauge apie juos pasakojo taip, kaip autorė–herojė–pasakotoja norėjo būti matoma. „Intelektualės“ tarybinėje vaizdinijoje nėra ne todėl, kad šis žodis nevertotas (buvo tik *inteligentai*); intelektualo statusas siejasi su asmens nepriklausomybe, kuri ne tik sunkiai dera su priklausomybės visuomene, bet, kalbant apie moterį, sovietiniame mąstyme yra negalima dėl jo patriarchalizmo. Inteligentė įsivaizduota kaip gydytoja, mokytoja ar inžinierė (suvokiant šios profesijos „vyriškumą“), bet ne kaip mąstytoja, ne kaip filosofė, vargiai – kaip rašytoja. Sistemoje, netoleruojančioje kitamųjų, visiškai neįmanoma įsivaizduoti visuomenės kritikės (Michaelio Walzerio nuomone, Beauvoir knygų apie moteris ir senukus stiprybė bei išliekamoji vertė kaip tik čia)¹¹.

Laikui bėgant mąstymo klišės (gal ir tekstų redaktoriai) vis labiau darė savo: atsiminimuose, spaudoje Beauvoir neretai ir šiandien pavadinama Sartre'o žmona. Kadangi apie privatų svečių gyvenimą nebuvo viešai kalbama, švytuoklės principu jis atsidūrė dėmesio centre posovietinėje epochoje. Būdingas pavadinimas ir turinys straipsnio, kuriuo vienas dienraštis paminėjo Beauvoir jubiliejų: „Filosofės šimtmečio minėjimą Prancūzijoje gali užtemdyti jos laisvas seksualinis gyvenimas.“¹² Daugelis kitų reikšmingesnių žiniasklaidos priemonių šio jubiliejaus nepaminėjo išvis, paradoksaliai sugrąžindamos sovietmečiu

9 Šių dviejų žmonių ryšys sunkiai apibūdinamas ir šiandien: ne sutuoktiniai, nes nebuvo situokę; ne sugyventiniai, nes niekad kartu negyveno; meilūžiai tik pirmąjį bendravimo dešimtmetį. Bičiuliai, partneriai, viso gyvenimo bendražygiai, – šie apibūdinimai būtų arčiausiai tikrovės ir, atrodo, geriausiai atitiktų oficialiąją tarybinę lyčių politiką (moteris ir vyras – lygiateisiai partneriai, ryšio pagrindas – bendri interesai; plačiau žr.: Dalia Marcinkevičienė, „Romantinė meilė kaip (sovietinė) socialinė politika“, *Colloquia*, Nr. 21, 2008, p. 96–113).

10 Toril Moi, *op. cit.*, p. 23.

11 Daugiau šiuo klausimu žr.: Michael Walzer, *Kritikų draugija: Visuomenės kritika ir politinis angažuotumas dvidešimtajame amžiuje*, Vilnius: Pradai/ALK, 1992.

12 <http://www.lrytas.lt/?data=20080107&id=11997133451199149125&view=4>

aktualų klausimą: geriau fakto visai neminėti (pavyzdžiui, emigrantų literatūros ar pokario partizanų kovos) ar minėti iškreipiant, sutrivialinant ar kaip kitaip paniekinant?

1965 m. su svečiais artimiau bendravę lietuviai netruko pastebėti, o gal sužinojo iš kolegų rusų, jog su Zonina Sartre'ą sieja artimas ryšys, kurį veikiausiai priskyrė prancūzų papročių keistenybėms: maža, kad Sartre'as keliauja su žmona ir meiluže; jiedvi dargi atrodo gerai sutariančios. Nors tai nebuvo *ménage à trois*, ši nuomonė iki šiol pasirodo Lietuvos spaudoje. „Ž.P. Sartro, jo meilužės L. Zoninos ir žmonos S. de Beauvoir fotosesija Lietuvoje atnešė sėkmę ir pripažinimą fotomenininkui A. Sutkui“, – skelbia parašas po Sutkaus tuomet padaryta nuotrauka, puošiančia interviu su fotografu¹³. Kad pajustume epochų kontrastą, apžvelkime publikacijas Lietuvos spaudoje 1965-aisiais.

Viešnagės atspindžiai Tarybų Lietuvos spaudoje

1960 m. žurnalo *Pergalė* 12-ojo numerio paskutiniuose puslapiuose, kur spausdinamos trumpos žinutės, pasirodė informacija, veikiausiai paimta iš rusiškos žiniasklaidos (nors su nuoroda į *France soir*), jog Sartre'as drauge su „Simonu de Boviaru“ buvo policijos apklaustas kaip pasirašęs „121 manifestą“¹⁴. Du kartus klaidingai ir su vyriškosios giminės galūne užrašyta pavardė liudija, kad Beauvoir nebuvo pažįstama tuometiniams svarbiausiojo literatūrinio žurnalo leidėjams.

Informacija tarybinėje visuomenėje buvo dozuojama, skirstoma į skleistiną viešai, bet tik tam tikram ratui („tarnybiniam naudojimui“), viešai (liaudžiai), pusiau slapta, slapta. Net ir buitinio lygio „paslapčių“ žinojimas buvo viršinių privilegija (ne veltui viena svarbiausių *perestrojkos* naujovių buvo *glasnostj*, viešumas). Šio vizito eigą ir nušvietimą spaudoje (neužtikau duomenų, ar būta informacijos radijuje, televizijoje) galėtume priskirti prie „tarnybiniam naudojimui“ skirtų reiškinių. Svečių atvykimas ir išvykimas buvo paminėtas trumpomis

13 Jurga Petronytė, „A. Sutkus: Norint fotografuoti – reikia mylėti žmones“, *Vakarų ekspresas*, 2008 07 18.

14 „Teiskite mane! – Sako Sartras“, *Pergalė*, 1960, Nr. 12, p. 181. Daugiau apie vizito atgarsius Lietuvos spaudoje žr.: Solveiga Daugirdaitė, „Simone de Beauvoir – Tarybų Lietuvos viešnia“, *Krantai*, 2008, Nr. 2, p. 48–53. Ten pateikiamos ir nuotraukų, piešinių kopijos.

žinutėmis svarbiausiose dienraščiuose (*Tiesos*¹⁵ ir *Komjaunimo tiesos*¹⁶ pranešimai labai panašūs, nepasirašyti, veikiausiai parengti remiantis tuo pačiu šaltiniu). Per viešnagę ir iškart po jos pasirodė pora trumpų interviu su Sartre'u ir Beauvoir (kalbinti abu svečiai iš karto). Vienas jų, iškart po apsilankymo pasirodęs *Tiesoje*, iliustruotas dailininko Eriko Varno piešiniais, įdomus kaip požiūrio į „įžymybės žmoną“ ir apskritai moterį Tarybų Lietuvoje pavyzdys. Jo pavadinimas skelbia, kad „Žanas Polis Sartras išvyko iš Lietuvos“, nors iš piešinių (abiejų svečių profiliai) akivaizdu, kad Lietuvoje lankėsi du žmonės ir, kaip žinome, abu iš jos išvyko¹⁷. *Literatūra ir menas* publikavo pokalbio Rašytojų sąjungoje fragmentus su nuotrauka dabartinėje Aušros Vartų gatvėje, įdėta ir svečių linkėjimų savaitraščio skaitytojams faksimilė. Vilniuje jie buvo nuvesti į dailininko Augustino Savicko dirbtuvę ir iškart po vizito *Literatūroje ir mene* pasirodė Savicko piešti svečių portretai¹⁸. Iškalbinga nuotrauka su trijų sakinių komentaru apie viešnagę pasirodė *Pergalėje*. Čia nurodoma, kad Vilniuje viešėję Sartre'as ir Beauvoir Rašytojų sąjungoje susitiko su „sostinės rašytojais ir žurnalistais“, „[p]okalbio metu Žanas Polis Sartras papasakojo apie Prancūzijos literatūrą, tendencijas, inteligentijos gyvenimą“¹⁹ (Beauvoir taip pat kalbėjo šiame susitikime, tačiau tai nepaminėta). Reportažų iš kitų svečių lankytų vietovių nebūta veikiausiai todėl, kad Rašytojų sąjungoje vykęs susitikimas laikytas viešu, o visa kita kelionės dalis – privačia. Aprašymuose krenta į akis tai, kad svečiai klausinėjami ne tiek apie jų pačių kūrybą bei veiklą, kiek apie prancūzų kultūrą apskritai („Kokius autorius labiausiai mėgsta prancūzų skaitytojai?“, „Ar populiarus Prancūzijoje Moriakas?“, „Kaip vertinama Prancūzijoje Pikaso kūryba?“). Tarybiniai žmonės, skaudžiai išgyvenę izoliaciją, kiekvieną atvykėlį iš Vakarų išnaudojo kaip žinių, „kaip ten žmonės gyvena“, šaltinį; šie svečiai nebuvo išimtis. Klausinėjamas apie šiuolaikinio teatro tendencijas, Sartre'as paminėjo Bertolto Brechto įtaką. Samuelį Beckettą, Jonescu pavadino labai pesimistiškais dramaturgais. Pabrėžė, kad bilietai į teatrą brangūs: „Prancūzų teatrą iš esmės lanko tik buržua.“²⁰ Populiariausiu autorium svečias nurodė Zola. Toliau tęsiama:

15 „Vilniuje – svečiai iš Prancūzijos“, *Tiesa*, 1965 07 28.

16 „Svečiuose – prancūzų rašytojai“, *Komjaunimo tiesa*, 1965 07 28.

17 „Žanas Polis Sartras išvyko iš Lietuvos“.

18 *Literatūra ir menas*, 1965 08 14.

19 *Pergalė*, 1965, Nr. 8, p. 164.

20 „Siunčiame širdingiausius linkėjimus“, *Literatūra ir menas*, 1965 07 31.

Sartras juokaudamas pastebi, kad į šį klausimą galima atsakyti paradoksiškai: geri autoriai beveik neskaitomi, o blogi turi didžiausią pasisekimą. [...] Čia, be abejo, veikia kapitalistinio pasaulio konjunktūros mašina... Didžiausią populiarumą iš naujų autorių turi Aragonas, Egziuperi, Kamiu.²¹

Kalbėdamas apie Helsinkio Taikos kongresą, iš kurio grįžta, Sartre'as pasidžiaugė, jog pavyko pasmerkti JAV agresiją Pietų Vietname, o apie marksizmą sakė, kad jo įtaka Vakarų pasaulyje labai stipri. Vienintelis Sartre'o asmenį liečiąs klausimas – kaip „Prancūzijos visuomenė“ reagavo į jo Nobelio premijos atsiskaitymą? „Draugai ir dabar laiko, kad aš pasielgiau teisingai, o priešai – kad ne.“²²

Sartre'o atsakymai, net perėję vertimo į dvi kalbas ir tarybinės žurnalistikos filtrą, neretai sąmojingi; be to, jis nesistengė pateikti vieno požiūrio („Kaip nevienodi menininkai, taip nevienoda publika...“ – atsakymas apie Picasso vertinimus.) Šiame interviu Beauvoir atsakė tik į vieną klausimą – apie moterų padėtį prancūzų kultūroje:

Pagal tradiciją Prancūzija seniai garsi savo moterimis rašytojomis. Paskutiniaisiais metais nemaža moterų atėjo į dailę, kiną, yra nemaža moterų kino režisierių. Apskritai, moterys vaidina vis didesnę vaidmenį visuomeniniame, kultūriniame gyvenime. Tačiau yra dar daug neišspręstų klausimų, siekiant palengvinti moters padėtį ir darbą.²³

Pristatant svečius matyti nelygiavertis jų traktavimas: *Literatūroje ir mene* sakoma, kad „Praėjusį sekmadienį į Vilnių atvyko žinomas prancūzų filosofas, dramaturgas, romanistas ir novelistas“ Sartre'as ir „žinoma rašytoja“ Simona de Beauvoir (4 epitetai ir 1)²⁴, *Tiesoje* teigiama, jog iš Lietuvos į Maskvą išvyko „plačiai žinomas prancūzų rašytojas, publicistas ir dramaturgas Žanas Polis Sartras ir rašytoja Simona de Bovuar“ (3 epitetai ir 1)²⁵. Pastarojoje publikacijoje Beauvoir atsakė į porą klausimų. Į pirmąjį, „Kas paliko Jums didžiausią įspūdį?“, atsakė: „Aš sujaudinta Jūsų krašto peizažu ir ypač nuostabiu Lietuvos kampeliu – Trakais, jų ežerais, architektūra, vidine vienybe ir harmonija viso to, ką sukūrė

21 *Ibid.*

22 *Ibid.*

23 *Ibid.*

24 *Ibid.*

25 „Žanas Polis Sartras išvyko iš Lietuvos“.

Jūsų talentingi žmonės ir gamta.“ Netaisyklingai pavartotas įnagininkas („sujaudinta peizažu“) veikiausiai išduoda vertimą iš rusų kalbos. Ir toliau:

Klausimas poniai Simonai de Bovuar: Ką jūs, kaip moteris, prieš atsisveikindama, norėtumėte palinkėti Lietuvos moterims?

Simona de Bovuar. Aš linkiu joms kuo geriau išsaugoti Jūsų santvarkos suteiktą lygiateisiškumą su vyrais, o taip pat didelės laimės gyvenime ir darbe.

Tekstas beasmenis, kaip ir kiti to meto tarybinio oficiozo tekstai. Beauvoir klausama „kaip moteris“ ir apie moteris, vadovaujantis nuostata, kad vyrui rūpi viskas, o moteriai lieka „moterų rūpesčiai“; nors Beauvoir „viskas“ rūpėjo bene labiau. Kita vertus, lietuviai veikiausiai žinojo, kad ji parašė knygą apie moteris. Tai vieni iš spąstų, į kuriuos įstumiamos autorės, keliančios moterų problemas: kitais klausimais jos nekalbinamos. Sartre'as išvykdamas mandagiai kalbėjo, kad

Lietuva yra kraštas su originalia kultūra, kurioje giliai vienijasi istorija, tradicijos, peizažas, liaudies menas ir tai, ką šiuo metu kuria dabartiniai lietuvių rašytojai, dailininkai, architektai, su kurių kūriniais man teko susipažinti. [...] Man ypatingą įspūdį padarė ryšys tarp tradicijų ir to, ko ieško nūdienis Lietuvos menas, pradžiugino tai, kad senos legendos, padavimai gyvena šiuolaikiniame mene, kad jis išsaugo liaudišką pobūdį.²⁶

Iš esmės filosofas apčiuopė 7-ojo dešimtmečio lietuvių meno (vaizduojamojo, nes literatūros negalėjo suprasti) kryptį: per folkloro stilizacijos tradiciją, paklašamą po tarybiniam menui privaloma „liaudiškumo“ kepure, priešintis tarybinei ideologijai. Kitoks avangardizmas buvo užribyje. Suprantama, kad svečių vizitas buvo išnaudojamas propagandiniams tikslams. Štai kaip ELTOS korespondentas formuluoja klausimą Sartre'ui: „Vakarų šalyse reakcinė buržuazinė propaganda tvirtina, kad Tarybų Lietuvos liaudis neturi savarankiškumo, kad ji yra prispausta ir netgi pavergta. Kokia Jūsų nuomonė apie tai [...]?“ Sartre'as atsako, jog

visi lietuviai, su kuriais man teko susitikti, yra laisvų žmonių pavyzdys. Būdamas čia, aš taip pat susitikdavau su lietuviais iš JAV, kurie atvažiavo aplankyti tėvų žemės. Vargu, ar jie atvyktų svečiuotis į pavergtą kraštą.²⁷

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.*

Sartre'as mokėjo flirtuoti su tarybiniu režimu, antraip nebūtų galėjęs kartkartėmis grįžti į TSRS. Užbėgant už akių dera pasakyti, kad dar tais pačiais 1965 m. jis tapo *persona non grata*, nes pasirodė demonstracijoje įsisegęs ženklelį su Mao atvaizdu²⁸. Dar vėliau tarp tarybinės cenzūros sulaukytų leidinių atsidūrė 1971-aisiais turėję išeiti Beauvoir *Gražūs paveikslėliai* – knygos spausdinimas buvo nutrauktas „ryšium su įvykiais Čekoslovakijoje“²⁹: Sartre'o ir Beauvoir pozicija TSRS invazijos į Čekoslovakiją atžvilgiu užkirto kelią Beauvoir knygos publikavimui Lietuvoje.

Iš karto po viešnagės *Švyturys* išspausdino trumpą B. Zavalovaitės interviu su Sartre'u. Jis pradėdamas privalomu prisipažinimu apie jaudulį prieš kalbantis su įžymybe:

Kuris žurnalistas nė truputėlio nesijaudintų prieš šį įvykį? Jaudinausi ir aš.³⁰

Iš tiesų buvo įdomu – koks gi šis žmogus [...].

Pasirodo, kad Žanas Polis Sartras – labai paprastas ir labai atidus pašnekovas.

Kiek man buvo žinoma, sename Paryžiaus kvartale, Sen Žermen bulvare yra jauki kavinukė „Kafe de Flor“. Sakoma, kad joje dažnai lankydavosi Sartras [...]. Paklausiau jo, ar iš tiesų taip mėgsta būti jaunimo tarpe.

Sartras šyptelėjo:

– Taip [...]. Bet „Kafe de Flor“ jau nebėra nei jaunimo, nei manęs. Kavinukę užplūdo svetimšaliai turistai, kaip ir visą Paryžių.³¹

Toliau autorė klausia apie svarbiausias „nūdienos jaunimo“ problemas ir Sartre'as išvardija Prancūzijos jaunimo problemas: mokslo įstaigų, lėšų mokslui stygius, nedarbas. Be to,

labai sunkus klausimas yra tai, kad žymi jaunimo dalis pas mus vis labiau nusivilia politine ir visuomenine veikla, apolitiškėja, tampa abejinga ir pasiduoda įvairiausioms amoralioms įtakoms, eikvoja energiją veltui.³²

28 Angelikos Lizius ir Melanie Ring interviu su Sutkumi knygoje *Sartre & Beauvoir: Cinq jours en Lituanie*, http://www.photography.lt/index.php3?lang=en&menu_id=4&str_id=22&PHPSSESSIONID=e611c96663d44e81305c7f5

29 *Rašytojas ir cenzūra*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 574.

30 Jaudulio motyvas kartojasi daugelyje atsiminimų, žr. toliau Justino Marcinkevičiaus, Augustino Savicko atsiminimus.

31 B. Zavalovaitė, „Interviu su Žanu Poliu Sartru“, *Švyturys*, 1965, Nr. 16, p. 22.

32 *Ibid.*

Sovietmečiui būdinga, kad informacija apie Vakarų spausdinama parodyti kapitalistinės sistemos trūkumus (to meto spaudoje visi panašiai apie ją rašo). Autorė teigia kalbinusi antrąją viešnągės dieną, kai svečias dar nebuvo susipažinęs su kitomis vietovėmis, tačiau lankysimus miestus pats išvardijo: Kaunas, Trakai, Palanga, Nida. Sunku patikėti, kad prancūzas pats būtų paminėjęs sunkiai išstariamus nieko jam nesakančius vietovardžius, veikiausiai tai žurnalistinis pagražinimas.

Prabėgus porai savaitių po viešnągės, *Literatūra ir menas* išspausdino Augustino Savicko pieštus svečių portretus su trumpa informacija³³. *Pergalės* Nr. 10 (labai greitai, turint galvoje tuometės spaudos tempus) pasirodė Juozo Keliuočio versta Sartre'o *Siena*, 1966 m. *Vaga* išleido *Žodžius*, 1969-aisiais Valstybinis akademinis dramos teatras pastatė *Altonos atsiskyrėlius*. Tačiau vizito atgarsių pasirodė ir vėliau.

Sartre'as ir lietuvių dramaturgija

Praėjus porai metų nuo Beauvoir ir Sartre'o vizito, 1967-aisiais, Paryžiuje lankėsi poetas Justinas Marcinkevičius. Susitikimą jis aprašė esė knygoje *Dienoraštis be datų* (1981). Knyga buvo labai populiari Tarybų Lietuvoje, kaip ir pats Marcinkevičius, tobulas pavyzdys liaudies (plačioms masėms suprantamo) poeto, sugebėjusio valdžios leistuose ribose palaikyti lietuvių tautines, patriotines ambicijas. Marcinkevičius sakosi turėjęs idėją, kad prie UNESCO būtų įkurta leidykla, kuri leistų mažų tautų literatūrą, meno albumus „didžiosiomis“ kalbomis (anglų, prancūzų). Jam atrodo, kad Sartre'as būtų tinkamas tokios idėjos advokatas. Tad sužinojęs, jog Sartre'as kviečia pietų, Marcinkevičius pasakoja:

Ar reikia sakyti, kaip aš jaudinausi?³⁴ „Egzistencializmo tvirtovė“, – rankos mostu apvedė restoraną Simona de Bovuar. Buvo jos žodžiuose ir ironijos, ir pasididžiavimo. Apsidžiaugiau, kad atėjo ir ji – ką tik buvau skaitęs jos romaną „Gražūs paveikslėliai“ – geras pretekstas pokalbiui pradėti. Tikrai, iš pradžių viskas neblogai sekėsi.

³³ *Literatūra ir menas*, 1965 08 14.

³⁴ Pašnekovų pabrėžiamas jaudinimasis veikiausiai yra pagarbos išraiška, tačiau kartu – ir tarybiniam žmogui būdingas nepasitikėjimas savimi.

Šeiminkai prisiminė viešnagę Lietuvoje 1965 m. Ypač Nidą. Bet čia aš (turbūt save padrąsindamas) šiek tiek suabejojau Bovuar romano kažkurio veikėjo psichologine motyvacija. Autorė puolė ginti ir įrodinėti, Sartras įsikniaubė į meniu. Supratau, kad be reikalo parodyčiau savo apsiskaitymą. Net ir prancūzai nemėgsta, kai jų kūryba nesižavima be išlygų.³⁵

Lietuvių rašytojas, neperpratęs taisyklės, kad svečiuose šeiminkų nedera kritikuoti, iš Sartre'o gauna ir kitą pamoką. Sartre'as, paklaustas apie mažų tautų kultūrų likimą, pradėjo kalbėti apie Jamesą Joyce'ą. Marcinkevičius teigia net kurį laiką manęs, kad Sartre'as nesupratęs jo klausimo. Tačiau galiausiai suvokė, jog Joyce'as čia tik vaizdinė priemonė: Sartre'as norėjo pasakyti: „jaunas žmogau, rašykite anglų, prancūzų arba rusų kalba...“³⁶ Suprantama, kad Marcinkevičius šios pamokos nepriėmė, epizodą užbaigdamas savo apsisprendimo pabrėžimu: „Aš renkuosi lietuvių kalbą. Aš jau seniai ją pasirinkau. Nesuprantamas man išėjimas iš tautos likimo.“³⁷ Prisimindamas šį netiesioginį Sartre'o patarimą po 40 metų, Marcinkevičius pasakoja istorijos tęsinį:

Ir, grįžęs iš tos kelionės, tuoj pat išvažiavau į Druskininkus. Vežiausi ir apytikrę „Mindaugo“ viziją.

Vėl grįždamas prie Prancūzijos patirčių, prisimenu, kad tąsyk ir pats pasijutau niekam nereikalingas, ir ta mūsų Lietuvėlė atrodė esanti niekam neįdomi. Galvojau, kuo ji galėtų įsijungti į Europos meninę mintį.

Buvau apie „Mindaugą“ galvojęs ir anksčiau. Bet po tos kelionės supratau, kad pirmiausia reikia ieškoti pradžios. Ji ten, Mindaugo laike. Be abejo, kartu buvo noras kalbėti apie tautai reikšmingus dalykus. Stiprinti mus to meto sąlygomis. Teikti pasitikėjimo, jėgų.³⁸

Taigi Sartre'o skepsis dėl mažų tautų literatūrų bus jei ne įkvėpęs, tai bent paskatinęs lietuvių rašytoją imtis veikalo apie viduramžių valdovą, suvienijusį įvairių genčių žemes ir sukūrusį Lietuvos valstybę, o tuo metu darbas iš Lietuvos

35 Justinas Marcinkevičius, *Dienoraštis be datų*, Vilnius: Vaga, 1981, p. 111.

36 *Ibid.*, p. 112.

37 *Ibid.*, p. 113.

38 „Išsaugoti – žmones, kūrybą, Lietuvą: Poetą Justiną Marcinkevičių kalbina Valentinas Sven-tickas 2005.III.3“, *Literatūra ir menas*, 2005 03 11.

istorijos buvo suvokiamas kaip patriotinė pastanga aktualizuoti istoriją šalies, kuri formaliai neegzistavo.

Sluckis atsiminimuose išreiškė panašią mintį: „Į nedidelių tautų literatūras, kuriamas nacionalinėmis kalbomis, Sartre'o, beje, žiūrėta kiek skeptiškai. Tai sietina ir su Prancūzijos – pasaulinio menų centro – dominavimo tradicija.³⁹“

Tikėtina, kad Lietuvoje Sartre'o iš tiesų apie tai teirautasi, tačiau įdomu, kaip ši klausimą iškreipė gandai (tarybinėje sistemoje, kurioje žiniasklaida nepasitikėta, gandai buvo svarbus susižinojimo šaltinis). Anuomet sklandė gandas (kolegė Aušra Jurgutienė jį girdėjo iš savo mamos, tuo metu mokytojos), esą Sartre'o buvo klausama, ką jis manęs apie mažų tautų apsisprendimo teisę, ir rašytojas atsiliepęs skeptiškai. Ši istorija patvirtina, kad tarybinėje visuomenėje žmonės ne tik mokėjo „skaityti tarp eilučių“, bet ir sugebėjo girdėti tai, ką norėjo girdėti. Lietuvių rašytojai nebuvo tokie naivūs, kad drįstų viešai klausti apie Lietuvos nepriklausomybę (kitai tariant, „tautų apsisprendimo teisę“), tačiau kažkokio pagrindo gandams veikiausiai būta, nes nesutampa net to paties žmogaus atsiminimai. Sutkaus interviu yra tokie žodžiai:

Vieną vakarą Sartras sakė kalbą rašytojų asociacijoje. Rašytojai, kurie po to vykusioje diskusijoje kalbėjo pernelyg atvirai, užsitraukė valstybės saugumo rūstybę. Aš žinojau, kad tam tikrų temų geriau buvo neliesti – tą suvokiau dar būdamas mažas.⁴⁰

2009 m. sausį Sutkus autorei teigė apie jokių nemalonumų nežinąs ir oficialiuose susitikimuose nedalyvavęs, nes jam tokia fotografija neįdomi; Algirdas Pocius 2008-ųjų gruodį patikino, jog nemalonumai su saugumu jam, tuomečiui Rašytojų Sąjungos sekretoriui, būtų buvę žinomi. Šiuo atveju svarbu net ne tai, ar kas nors vis dėlto „turėjo nemalonumų“. Baimė yra natūralus jausmas žinant, jog bendravimą su svetimšaliais nuolat stebi informatoriai. Stebėtina, kad apie ją visai nerašoma atsiminimuose.

39 Mykolas Sluckis, *op. cit.* Vis dėlto nuo kategoriškų sprendimų gelbėjo humoro jausmas, su kuriuo jis žvelgė į Prancūzijos praeitį. Išgirdęs legendą, esą Napoleonas ketinęs Šv. Onos bažnyčią parsinešti ant delno į Paryžių, filosofas paklausė: ar karvedys taip sakė žygiuodamas į priekį, ar atgal? Žr.: Idem, „Le séjour de Jean-Paul Sartre en Lituanie: huit jours inoubliables, 35 ans après“, *Cahiers Lituanienes*, 2000 05, <http://www.cahiers-lituanienes.org/sartre.htm>

40 Angelikos Lizius ir Melanie Ring interviu su Sutkumi knygoje *Sartre & Beauvoir: Cinq jours en Lituanie*.

Kiti atsiminimai

Ką reiškė egzistencializmas 7-ajame dešimtmetyje? Skulptorius Vladas Vildžiūnas prisimena, kad jo anyta Stefanija Ladigienė, „pasiklausiusi mūsų karštų ginčų apie tada madingą egzistencializmą, absurdo teorijas ir panašius dalykus“, „[n]e kartą geraširdiškai sakydavo: „Durnių kompanija““⁴¹. „Ir nors mes žavėjomės Sartre – juk egzistencializmas buvo jaunųjų intelektualų filosofija, – greta jo mes nejautėm jokios baimės“; – prisimins Sutkus⁴². 1965 m. Sartre’as ir juo labiau Beauvoir buvo žinomi iš publikacijų rusų ar lenkų kalba. Pirmasis buvo ryški žvaigždė. Marcinkevičius prisimins, jog „egzistencialistus Kamiu (Camus), Sartre’ą tada aš laikiau Europos intelekto viršūne“⁴³. Vytautas Kubilius dienoraštyje įsirašo įspūdžius iš „bohemos“, kur bendravo su Tomu Venclova, Aušra Sluckaitė, Judita ir Dalia Vaičiūnaitėmis:

Tai šių dienų merginos, laisvos ir pasileidusios, bet su kažkokiu grožiu. Aušra sako: „Mes kažkokios dvynės. Mes turim savy kažką iš Sartro, Kamiu, Diurenmato. Kažkokių beviltiškumo ir froidiškumo grimasų ir kažkokį norą poetiškumo, „žmogiškumo““⁴⁴

Pasak Augustino Savicko, 1965 m. liepos 27-ąją „Sartre’as su savo žmona, rašytoja Simone de Beauvoir“ lankėsi jo dirbtuvėje. Savicko atsiminimai liudija,

41 Vlado Vildžiūno atsiminimai apie Stefaniją Ladigienę, *Esame: Stefanija Ladigienė: Dienoraštis, atsiminimai, laiškai, publikacijos*, parengė Ema Mikulėnaitė, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2003, p. 74. Čia mums svarbu ne „biblinės moters“, Aušros Petrauskaitės apibūdinimu (*Ibid.*, p. 158), nuomonė, bet paliudytos intelektualus dominusios temos „brandžiu sovietmečiu“.

42 Angelikos Lizius ir Melanie Ring interviu su Sutkumi knygoje *Sartre & Beauvoir: Cinq jours en Lituanie*.

43 „Išsaugoti – žmones, kūrybą, Lietuvą: Poetą Justiną Marcinkevičių kalbina Valentinas Sventickas 2005.III.3“.

44 Vytautas Kubilius, *Dienoraščiai*, t. 1, 1945–1977, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 287. Aušra – Sluckaitė, jos „dvynė“ – veikiausiai Judita Vaičiūnaitė. Freudas tarybų valdžiai atrodė priimtinas tik pirmaisiais jos metais (maždaug iki 1925-ųjų), tuomet verstas į rusų kalbą. Vėliau tapo nepriimtinas labiausiai dėl dėmesio žmogaus nesąmoningumui. Leonardos Jekentaitės straipsniuose, rašytuose sovietmečiu, Freudas cituojamas kaip tik iš tų leidimų, prieinamų spec. fonduose. Domėjimasis freudizmu tarybinėje visuomenėje turėjo disidentizmo atspalvį.

kaip žmonės jaudinosi: kadangi dailininkas „visų“ Sartre'o minčių negirdėjo („Bet keli nugirsti komplimentai privertė smarkiau suplakti širdį...“⁴⁵), nes tempė paveikslus ant molberto, savo atsiminimų knygoje cituoja Sluckio konspektą apie save:

Pirmą kartą mačiau Augustiną tokį susijaudinusių. Jis rodė ir rodė paveikslus. Žiūrėjau į jo nugarą. Maža pasakyti, kad marškiniai prilipo prie kūno. Tiesiog čiurkšlės prasiveržė pro marškinius. Jis taip jaudinosi, kad kai kuriuos paveikslus nuimdavo, Sartre'ui nespėjus nė įsižiūrėti. Svečiai įsidrąsinę paprašydavo vieną kitą ilgiau palaikyti.⁴⁶

Sluckis įvertina, kad

Sartre'as ir Beauvoir yra gerai susipažinę su pasauliniu menu. Tuo netenka abejoti. Paklaustas, ką Savicko darbai jam primintų prancūzų mene, jis atsakė, kad čia savaimingas ir originalus menininkas. Savicko koloritas gal kiek asocijuojasi su vieno garsėjančio prancūzų dailininko Massono koloritu, bet jam, Sartre'ui, Savicko koloritas labiau patinka.⁴⁷

Toliau Sartre'o klausiami: „Ar Savicko žvilgsnis į tikrovę, jo santykis su laiku yra šiuolaikinis, ekspresyvus?“⁴⁸ Nesunku nuspėti, jog svečias atsako, kad Savickas „iš esmės yra nūdienos menininkas“ (koks dar galėtų būti?). Sluckis vizitą apibendrina: „Mes su Eduardu nuoširdžiai džiaugėmės, kad Augustinas išlaikė egzaminą.“⁴⁹

Pastebėtina, kad Savickis nemini kitų Sartre'o palydoje buvusių žmonių. Vienas iš jų – žurnalistas Albertas Laurinčiukas – apie šį susitikimą pasakoja taip: „Dailininkas Augustinas Savickas, sužinojęs, kad į Vilnių atvažiuos Jeanas Paulis Sartre'as su savo gyvenimo drauge, feminisčių judėjimo žvaigžde Simone de Beauvoir, juos pakvietė aplankyti savo dirbtuvę.“⁵⁰ Laiko dvasią iškreipiantis pa-

45 Augustinas Savickas, *Žalia tyla*, Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 222.

46 *Ibid.*

47 *Ibid.*

48 *Ibid.*, p. 223.

49 *Ibid.*

50 Albertas Laurinčiukas, „Kelionė prie vaikystės upelio“, in: *Eduardas Mieželaitis: Post scriptum: Prisiminimai apie Eduardą Mieželaitį, straipsniai, laiškai*, sudarė Vladas Braziūnas, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008, p. 256.

sakojimas būdingas „prie valdžios buvusiųjų“, net jei jaučiasi buvę „rezistentai“ ir „dirbę Lietuvai“, memuarams. Bravūriškas pasakojimo tonas taip pat klaidina. Iš tiesų Savickas nepakvietė Sartre'o į svečius, nes nebuvo jo bičiulis. Visi svečių susitikimai buvo suplanuoti, bendrautojai kruopščiai parinkti, apsilankymas vyko ne Savicko, bet Tarybų valdžios (gal net ne lietuviškos) iniciatyva. Beauvoir nevaadin-tina „feminisčių judėjimo žvaigžde“, nes tokio tuomet nebuvo, ji pati save pradėjo identifikuoti kaip feministę tik apie 1972-uosius, kai šis sąjūdis radosi (tiksliau, at-gimė). Laurinčiukas teigia, kad „Augustinas svaidėsi šiltomis humoro gniūžtėmis“, nors pats Savickas pasakoja tik apie įtampą. Anot Laurinčiuko, Savickui

nepavyko įvykdyti tik vieno J.P. Sartre'o prašymo: atidaryti langą [bene tvankumas ir buvo priežastis, kodėl „marškiniai prilipo prie kūno“? – SD]. Sutrukde ant palangės lizdelį susisukęs paukštis.

- Netrukdykite balandžiams, – pasakė Simone de Beauvoir. [...]
 - Kaip jūsų šalyje įgyvendinama lyčių lygybė? – paklausė Simone.
 - Absoliučios nenorime, – atsakė E. Mieželaitis.
 - Kodėl? – nustebo rašytoja.
 - Kad nereikėtų sėsti ant kiaušinių [atsakė Mieželaitis? – SD].
- Nusijuokėme visi, išskyrus lizdelyje ant kiaušinių tupinčią patelę...⁵¹

Lietuvių kultūrininkai šmaikštavo pagal savas tradicijas ir tikrai neįsivaiz-duodami, ką šis juokelis, jeigu jis nėra pramanytas, turėjo reikšti rašytojai, Lau-rinčiuko familiariai vadinamai Simone. Vargu ar kas labiau diskredituoja šalį, kuri deklaruoja lyčių lygiateisiškumą, negu kultūros elitas, teigiantis nenorįs lygybės ir rezervuojąs moteriai patelės funkcijas. Akivaizdžios ir šeiminių iš-silavinimo spragos: nuo *Antrosios lyties* pasirodymo jau buvo praėję kone du dešimtmečiai, bet pagrindinių jo idėjų apsišvietę lietuviai, parinkti kaip pakan-kamai intelektualūs bendrauti su prancūzais, nežinojo. (Vienas jų, vėliau ginčy-tas feminisčių, – Beauvoir suvokė motinystę kaip svarbų moters antrarūšiškumo įtvirtinimo mechanizmą, moters įkalinimą biologinėje funkcijoje.)⁵²

Sluckis publikuotuose užrašuose visų pirma svarsto, ką viešnagės savaitė reiškė Lietuvai:

51 *Ibid.*, p. 257.

52 Plačiau žr.: Solveiga Daugirdaitė, „Motinystė tarp feminizmo teorijos ir praktikos“, *Feminiz-mas, visuomenė, kultūra*, 2001(3), p. 30–37.

Ji švystelėjo kaip meteoras, apie kurį dar ilgai kalbėta vis paspėliojant, kas tai buvo. Atsitiktinumumas? Lietuvos ir Prancūzijos kultūrinių ryšių tąsa? O gal tik turistinis smalsumas, nukreipęs dviejų įžymių žmonių atidą į nepažįstamą, „pilkojoje“ Europos zonoje atsidūrusią šalį?

Viskas vyko ekspromtu, ir tai beveik neįtikėtina, prisimenant anų laikų biurokratinis papročius. Su garbiais svečiais gavo pabendrauti kone visas tuometinis lietuvių literatūros elitas.⁵³

Šie svarstymai pasižymi tokia pat „buvusiems“ būdinga optimistine gaida. Abejotina, ar kas to vizito metu vyko ekspromtu. Nors stengtasi, kad vizitas būtų žinomas tik tiems, kam reikia, vis dėlto informacija nutekėjo į platesnius sluoksnius. Sluckis apie svečių sutikimą rašo: „Radome tenai [oro uoste – SD] grupę jaunuolių su gėlytėmis. Norėjusių bent žvilgtelėti į vakarietiškas įžymybes. Deja, svečius įsodino į kitą reisinį lėktuvą, sutinkantieji su jais prasilenkė.“⁵⁴ Nežinome, ar atsitiktinai svečiai iš Maskvos atskrido ne tuo reisui, kuriuo jų laukė sutinkančiųjų delegacija (ir minėti jaunuoliai, apie svečius veikiausiai sužinoję iš to paties elito ar jų šeimų narių). Būdingas tarybinio saugumo veiklos braižas – paankstinti įvykius, kad nepageidaujami žmonės nesusirinktų laiku. Kitaip apie sutikimą kalba Antanas Sutkus: „[...] jų sutikimas buvo gana paprastas ir intymus. Abiems buvo įteiktos baltos ramunės. Prieš lipdamas į automobilį Sartras godžiai sutraukė cigaretę.“⁵⁵

Sutiktuvių nuotraukose (sprendžiu iš ramunių svečių rankose) matyti rašytojai Pocius, Teofilis Tilvytis, Kostas Korsakas, Juozas Baltušis, bet nematyti Sluckio ir Mieželaičio, pagrindinių kelionės palydovų. Bene tik jie ir bus nepastebėję atvykėlių? Spauldoje išvardyti išlydėjusieji (be minėtų rašytojų, dar žurnalistai Laurinčiukas ir F. Strumilas)⁵⁶, bet ne sutikusieji (išvardijama, su kuo svečiai „susitiko“ – visi tie patys, tik be Baltušio ir Tilvyčio)⁵⁷. Tarsi teisindamasis Sluckis aprašo pirmą įspūdį:

53 Mykolas Sluckis, „Po 40 metų: Kalbant su J. P. Sartre'u ir S. de Beauvoir“.

54 *Ibid.*

55 Angelikos Lizius ir Melanie Ring interviu su Sutkumi knygoje *Sartre & Beauvoir: Cinq jours en Lituanie*. Šio interviu autorėms nekyla abejonių, kad „intelektualus, kurie lydėjo sutuoktinius jų savaitinės kelionės po Lietuvą metu, parinko tarybų valdžios organai“.

56 „Žanas Polis Sartras išvyko iš Lietuvos“.

57 „Svečiuose – prancūzų rašytojai“.

Kaip niekas jų nepastebėjo, kad ir pasiankstinusių? Atsakymas paprastas: tai buvo savo išore ir laikysena nuo kitų nesiskiriantys žmonės. Štai ką vėliau užsirašiau: „pagyvenęs, mažo ūgio, akiniuotas, praplikęs. Simone de Beauvoir, garsioji romanistė, irgi nekrinta į akis“. Apie ją po 35 metų viena žurnalistė parašys: „panašesnė į namų šeimininkę“. Jeigu žmonės laukė „įžymybių“, tai šitų dviejų kuklių žmonių pamatyti ir negalėjo. Juos lydėjo vertėja L. Zonina, iš visų trijų ji atrodė imponantiškiausiai.⁵⁸

Rašydamas „suradome ‚bėglius‘“ restorane „Vilnius“, Sluckis nepatikslina, kas buvo kartu su juo. Tokia tendencija apskritai būdinga atsiminimams apie šią viešna-gę, tame galėtume išvelgti tiek nesąmoningą priešinimąsi brukamam kolektyvizmui, tiek ir norą atrodyti vieninteliu reikšmingų įvykių dalyviu. Sluckio, kaip ir kitų, už-rašuose dominuoja Sartre'as, Beauvoir minima tik kalbant apie Hemingway'ų:

Nustebino mus jo ir Beauvoir nuomonė apie Hemingway'ų. Jie savo ruožtu nustebinti, kad pas mus Hemingwayus taip liaupsinamas. Pačioje Amerikoje ir kitur Vakaruose jį pasičiupusi dešinioji kritika. [...] Hemingwayus iškėlęs tokius personažus, tokį tipą, kuris nejučiom susisieja su „amerikanizmo“ dvasia, su jos patosu, esą amerikietis – ne-bijąs mirties šaunuolis, besimėgaujās meile ir medžiokle, iš aukšto žvelgiąs į moterį.⁵⁹

Tokios pažiūros turėjo šokiruoti: Hemingway'us tuo metu Lietuvoje buvo itin populiarius, jau verčiamas. Kaip Sutkus teigė po keturių dešimtmečių, „mes dievinom Hemingvėjų. Jis padarė labai blogą įtaką visai mano kartai, nes propa-gavo gėrimą ir laisvą meilę“⁶⁰.

Sartre'as Kaune

Marija Macijauskienė tuo metu dirbo žurnalistė laikraštyje *Kauno tiesa* (liepos 30-ąją, kaip matyti iš jos atsiminimų knygoje pateiktos svečių autografo faksimilės). Su-žinojusi, kad „Sartras atvažiavo!“, Janinos Narkevičiūtės, Kauno miesto Vykdomojo

⁵⁸ Mykolas Sluckis, *op. cit.*

⁵⁹ *Ibid.*, 2005 06 11.

⁶⁰ Angelikos Lizius ir Melanie Ring interviu su Sutkumi knygoje *Sartre & Beauvoir: Cinq jours en Lituanie*.

komiteto pirmininko pavaduotojos kultūrai, atsiųsta tarnybine mašina ji nuvažiavo į Dailės muziejų (geriau žinomą kaip Čiurlionio muziejus), kur pamatė Sartre'ą („neišvaizdus mažas žmogelis linksi galva, pritardamas vertėjai“) ir Beauvoir:

Tokia pat neišvaizdi ir kiek aukštėlesnė iškleiptais žemakulniais batukais ir rašytoja Simona de Beauvoir. Jiedu savaitei užklydo Lietuvon, grįždami iš Helsinkio Taikos kongreso...

Matyt, pastebėjęs mano klausiamą žvilgsnį, Mykolas Sluckis pasakė:

– Jie maža dėmesio skiria išorei. Milijonieriai, o rengiasi kaip skurdžiai. Svarbu, kad būtų patogų.⁶¹

Lietuvių rašytojų ir partiniam elitui šių paryžiečių išvaizda pasirodė per prasta, matyt, prasimušė ir tarybinio žmogaus įsivaizdavimas, kad kone kiekvienas vakarietis yra turtuolis. Tolesni epizodai atskleidžia tarybinių rašytojų nuostatas, kaip dera elgtis su kolegėmis. Pietaujant kavinėje, Sluckis taip pristato Macijauskienę svečiams: „O čia ta mergaitė [...], kurią mylėjo trys garsiausi šiuolaikiniai poetai.“⁶² Macijauskienė komentuoja: „Jaučiuosi nesmagiai, nes M. Sluckis paminėjo jų pavardes; bet, matyt, reikėjo mane kaip nors pristatyti.“⁶³ Tuo tarpu lietuvių rašytojui atrodė normalu pirmą kartą sutiktiems žmonėms žurnalistę pristatyti kaip kažkieno meilės objektą. Dar dviprasmiškesnė Mieželaičio kalba, perteikiama Macijauskienės:

E. Mieželaitis, susirūpinęs kaip džentelmenas, kad viešnia nebūtų užmiršta [sako]:

– Čia neseniai lankėsi lietuvė iš Briuselio [...] ir išvažiuodama man paliko knygą „XX amžiaus prancūzų literatūra“. Aš žiūrėjau į jūsų fotografiją, – sako jis poniai Simonai de Bovuar, – ir galvojau apie jus vėlai vakare.⁶⁴

Kaip interpretuoti tokius žodžius? Kaip nevykusį dviprasmišką komplimentą ar prisipažinimą, jog Mieželaitis nemokėjo prancūziškai, tad galėjo tik žiūrėti į nuotrauką, bet ne skaityti?

61 „Protas ir humanizmas vaikšto pilkais drabužiais“, in: Marija Macijauskienė, *Po aukštus kalnus vaikščiojau*: Memuarai, Jonava: Jonava, 2002, p. 109.

62 *Ibid.*, p. 110.

63 *Ibid.*

64 *Ibid.*, p. 112.

Svečių rangas skatino kiekvieną jų žodį stengtis išiminti kaip reikšmingą, jų komplimentus suvokti ne kaip mandagumo formules, bet kaip lietuvių kultūros svarbos patvirtinimą. Macijauskienė cituoja užstalės pokalbį:

Simona de Bovuar:

– Trakų pilis nepanaši į jokią kitą: nedidelė, intymi, glausta ir kartu turinti tokią didelę įtaigos jėgą! Pastatyta ypatingai geroj vietoj.⁶⁵

Žanas Polis Sartras:

– Ir dabar, kai susitikom su M.K. Čiurlioniu, matėm Trakus ir Vilnių, susidarė įspūdis, kad pati lietuvių tauta, pati liaudis yra specifiškas, savitas genijus, kuris žėri Europos kultūrų puokštėje brangakmeniu.

Baigiant pietauti, Ž.P. Sartras priduria:

– Kad lietuviška virtuvė būtų Paryžiu!⁶⁶

Ar svečiai kalbėjo pompastiškomis frazėmis, ar jos tokiomis virto verčiant iš prancūzų į rusų kalbą (kadangi vertėjavo Zonina, lietuvių kalba pokalbyje veikiausiai nevertota)? Tai nebuvo lygiaverčių pašnekovų pokalbis; kas prancūzams buvo neįpareigojantis mandagus bendravimas, lietuviams atrodė kaip jų tautos savitumo pripažinimas, o ambicingiems menininkams (Mieželaičiui, Sluckiui), tuo metu buvusiems savo šlovės zenite, – ir jų reikšmingumo patvirtinimas.

Macijauskienės atsiminimuose Beauvoir figūruoja dažniau nei kituose. Autorė dar pamini, kad viešnia prie stalo papasakojo „Lili Marlen“ sukūrimo istoriją, ir užfiksuoja Sartre'o žodžius apie Edith Piaf. Įdomu, kad pasakojimas labai emocingas:

Tarp kitko, ir Ivas Montanas, ir kiti, kol buvo pradedantieji, prilipdavo prie Editos Piaf kaip šliužai. [...] Edita žinojo, kad serga beviltiškai [...]. Paskui nieką ir niekad tiek nesekė žurnalistų, turinčių paruoštus apie jos mirtį straipsnius segtuvuose ir portfeluose. Kaip šakalai jie veržėsi pamatyti tą sceną.⁶⁷

65 Trakų pilis buvo vienas iš XIX–XX a. sąvartos tautinio sąjūdžio populiarių simbolių, įkūnijusių didingą lietuvių tautos praeitį, kurios didybę vėl reikėjo atkurti. 6–7-ajame dešimtmetyje ši pilis atstatyta, nuopelnai dėl to priskirti tuometiniam LKP CK pirmajam sekretoriui Antanui Sniečkui. Tai buvo žingsnis, turėjęs parodyti, jog komunistinis režimas rūpinasi lietuvių tautos kultūros palikimu.

66 *Ibid.*

67 *Ibid.*, p. 111.

Macijauskienės nuomone, „Mieželaitis su miesto šeimininke J. Narkevičiūte žinojo, kad, visų pirma, svarbu ne tik parodyti, kas būdinga ir reikšminga mūsų kultūrai, Kaunui, bet ir sukelti emocijas ir taip užfiksuoti svečių atmintyje tai, ką patyrė“⁶⁸. Tai pavykdavo ne visada. Savamokslės tautodailininkės Elžbietos Daugvilienės darbai svečių nesužavėjo, nes jie nežinojo „XIX amžiaus lietuvių tragedijų, 1963-ųjų įvykių“. Čiurlionio darbus jie pageidavo apžiūrėti be palydos⁶⁹.

Sartre'as ir Rūpintojėlis

Kaune Sartre'as žavėjęsis medine liaudies skulptūra. Kaip prisimena Macijauskienė, filosofas kalbėjęs:

Aš niekad ir niekur nemačiau panašios liaudies skulptūros. [...] lietuvių [skulptūra – SD] skiriasi ir ypač jaudina savo realumu ir troškimu išlieti savo kančias. Tai iškalbingai paliudija valstiečio buitį. Dievdirbys vaizdavo ne Kristų, o atspindėjo savo viltis, savo skausmą. Žodžiu, tos skulptūros turi daugiau žmogišką nei religinį turinį. Ir dar – labai jaudinantis yra tęstinumas, nes iš kartos į kartą perduoda savo dvasinį gyvenimą, patirtį...⁷⁰

Svečiai buvo nuvežti pas tekstilininkę Anelę Mironaitę, apdovanoti jos darbais, padėjo gėlių IX forte (apie jį pasakojo buvęs kalinys Motelis Kerbelis). Užbėgdami už akių pacituokime Beauvoir atsiminimų epizodą:

Antrajame pagal dydį Lietuvos mieste Kaune gavome aplankyti šiuolaikinio, baisiai negražaus vitražo parodą, audimo dirbtuvę, įdomų senienų muziejų: aš gėrėjausi mediniu Rūpintojėliu, kurio be galo negražių reprodukcijų yra visoje Lietuvoje, tačiau kuris yra nuostabiai gražus; jis sėdi, parėmęs ranka galvą, kurią juosia erškėčių vainikas, – tikras vienužio simbolis.⁷¹

68 Marija Macijauskienė, „Kaip Nemunas praplaukia...“, in: *Eduardas Mieželaitis*, p. 260.

69 *Ibid.*, p. 261.

70 Marija Macijauskienė, *Po aukštus kalnus vaikščiojau*, p. 112.

71 Simone de Beauvoir, „Iš prisiminimų knygos *Viską apsvarsčius*“, vertė Vytautas Bikulčius, *Literatūra ir menas*, 2009 01 09.

Kurį laiką po kelionės Sartre'as buvo tapęs valiuta, kuria Lietuvos literatai suvedinėjo tarpusavio sąskaitas. Kosto Korsako dienoraštyje (paskelbtos ištraukos) yra įrašas, jog Antanas V. „užvakar pletkavo, kad Eduardas⁷² skelbiąs mano, kaip instituto direktoriaus, karjeros galą“. Įrašas baigiamas atsakomuoju kirčiu:

Literatų tarpe įvairiškai komentuojamas Ed. išpuolis prieš Sartrą „Nemuno“ žurnale. Sakoma, jog Ed. įsižeidęs, kad Sartras nepastebėjęs jo „genialiosios“ kūrybos ir nesiėmęs jos populiarizuoti Prancūzijoje. Sartras aną vasarą pas mus padarė man milžino išminčiaus įspūdį, – aštriu žvilgsniu viską pamatantį!⁷³

Turimas galvoje Mieželaičio ciklas „Medžio grimasos“, kurio pirmasis eilėraštis „Medinis filosofas“ pradedamas: „Snobas Žanas Polis Sartras / Buratino žingsniu priėjo / Prie pikasiškai deformuoto lietuvių Rūpintojėlio.“⁷⁴ Mieželaičio „išpuolis“, net jeigu ir turi asmeninį pamatą, sutampa su TSRS politika – Sartre'as, pasmerkęs invaziją į Čekoslovakiją, 1970 m. jau buvo „priešas“, kurį pašiepti buvo saugu. Atrodo, jog literatai iš tiesų reagavo į Mieželaičio, turėjusio išskirtinių privilegijų, eilėraščių, bet, viena vertus, diskusijos nebuvo viešos ir bent kol kas nėra medžiagos, leidžiančios suvokti piktinimosi motyvus ir argumentus. Kita vertus, už anuometinių ideologinių „auklėjimų“ dažnai slypi asmeninės ambicijos, kartų ir grupuočių kovos, revanšo mačai. Neilgai trukus Korsakas dienoraštyje vėl grįžo prie Mieželaičio ir Sartre'o: „In-to MT posėdis, skirtas Lenino 100-čiui. [...] V. Kubilius savo žodyje įgnybia Mieželaitį už Sartro apšaukimą snobu. Greičiausia dėl to bus atgarsių.“⁷⁵

„Bus atgarsių“ veikiausiai reiškia, kad Kubiliaus kritika pasieks Mieželaičio ausis ir šis imsis keršyti. Bet ar tikrai tai išpuolis? Kaip skaitytume eilėraščių ir visą ciklą nežinodami užkulisinių intrigų? Eilėraštis iliustruotas Sutkaus nuotrauka iš svečių lankymosi muziejuje Kaune: pirmajame plane – medinis rūpintojėlis, antrajame – Mieželaitis ir svečiai; kitame puslapyje – A. Martinaičio pieštas rūpintojėlis. Mieželaičio ciklas ir Sartre'o įkomponavimo į eilėraščių prasmės reikalautų atidesnio skaitymo. Taip, Sartre'as vadinamas snobu, tačiau šiame

72 Mieželaitis.

73 1970 04 01. Cituojama iš: Halina Korsakienė, *Namas, kuriame gyvenome*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 282.

74 *Nemunas*, 1970, Nr. 3, p. 10.

75 Kosto Korsako dienoraštis. 1970 04 16. Ingridos Korsakaitės asmeninis archyvas.

eilėraštyje „snobas“ reiškia veikiau opoziciją Rūpintojėliui – neišsilavinusio meistro kūriniiui, čia atstovaujančiam lietuvių tautos kūrybingumui. Eilėraščio lyrinis herojus verčia Rūpintojėlio kalbą Sartre'ui:

– Ką čia, susirūpino Sartras, Rūpintojėlis sako?

Kieno jis pavardę mini? Markizo de Sado?

– Ne Sado, sakau, o Sartro. Ir tarp kita ko sako:

Sadūto, tūto, sadūto, tūto, sado.

Aliuzija į ištvirkavimą, ateinanti su de Sade'o pavarde į eilėraštyje, supriešina prancūzišką (nors ir kraštutinį, patologišką) rafinuotumą su Rūpintojėlio autentiška gamtine išmintimi – tapęs skulptūra, jis tebeošia „Kalba, kuria suokia paukščiai medžio uokse, / Briedžiai tankmėje, ratuotos bitės, į viršų / Išsikeroję medžiai, – kalba, kurią jau žmonės pamiršo.“ Rūpintojėlis simbolizuoja kančią ir išmintį („Rūpintojėlio medinės akys geriau mato, / Negu mūsų – todėl jis apako ir nieko nesako.“); kita vertus, buratinas („Sartras / Buratino žingsniu priėjo“) taip pat yra medinis, tad jie abu – Sartre'as ir Rūpintojėlis – yra mediniai filosofai. Šokiruoti galėjo ne tik filosofo primygtinis vadinimas snobu (du kartus – „snobas Žanas Polis Sartras“, kartą – tik „snobas“), rimas „Latras“ ir „Sartras“, kreipinys „Ak, Paryžiaus tu akrobate!“. Šio straipsnio apimtis neleidžia gilintis į eilėraščio ir viso ciklo subtilybes, bet trumpai dera pasakyti, jog, viena vertus, jis neiškrenta iš to meto Mieželaičio poezijos konteksto, cikle esama ir daugiau familiaraus tono („Ir smunkančias kelnes / Trukteli girių Rodenas“, – rašoma apie liaudies skulptorių Stanislovą Riaubą), kalbinės žaismės, susisiejiančios su XX a. 3-iojo dešimtmečio futuristais, su Kazio Binkio „Augnelių arija“ (ypač paskutiniame ciklo eilėraštyje „Olingorita“), su folkloru (pavyzdžiui, cikle „Aleliumas ir Aleliuma“). Cikle ryškūs ir poeto pomėgis eilėraščius puošti vardais (Sartre'as jokia išimtis), kultūros, meno kūrinių pavadinimais. Vis dėlto Mieželaitis iš kilusio triukšmo padarė išvadas: *Horizontuose* (1970) iš šio ciklo įdėti trys, rinktinėje *Mano lyra* (1979) – tik du eilėraščiai, bet, kas svarbu, „Medžio grimasose“ visai nebeliko „snobo“.

Kubilius dienoraštyje pašiepia Korsaką, taip pat bandantį pasinaudoti Sartre'o autoritetu sprendžiant vietinės hierarchijos klausimus:

Sartras atvažiavęs sakė: menininkas su amžiumi bręsta, o rašytojas sendamas kartojasi. Jam patiko Lietuva. Patiko Čiurlionis, kuriam jis prikišo literatūriškumą. [...] Venclova kalba su ašaromis balse, kad pas jį Sartras neužėjo. O Korsakas kartu nusifotografavo ir švyti – dabar galima duoti į Panteoną.⁷⁶

Halina Korsakienė atsiminimų knygoje atskiru epizodu aprašo „pasaulinio masto įžymybių“ Sartre'o su Beauvoir ir vertėjos iš Maskvos apsilankymą Korsako vasarnamyje Turniškėse. Beauvoir paminėta tik vienintelį kartą (pristatant), toliau rašoma vien apie Sartre'ą. Autorė teigia tos viešnagės metu su anūke atostogavusi Palangoje, todėl perpasakojanti savo vyro ir dukros išpūdžius:

Anot maniškių pasakojimų, Ž.P. Sartras, viešėdamas mūsų sodybėlėje, buvo gerai nusiteikęs, jam patiko jį supantis gamtovaizdis. Su dideliu apetitu valgė pačirškintas medžioklines dešreles⁷⁷ ir mūsų darže prisirpusias braškes. Neatsisakė ir nuo taurelės rusiškos „vodkos“.⁷⁸

Tačiau netrukus, kai svečiai iš Vilniaus atvyko į Palangą, ir jai tekę pabendrauti su Sartre'u. Visai neminėdama Beauvoir, Korsakienė aprašo susitikimą kavinėje, kur buvę sunku susišnekėti dėl garsiai grojančio orkestro, o Sartre'as vėliau ėmęs piktintis dėl poeto Josifo Brodskio⁷⁹ arešto. Korsakienės pasakojimą, kaip nieko nauja neatskleidžiantį, būtų galima ir apeiti. Tačiau Korsakų anūkė Jurga Ivanauskaitė, su močiute atostogavusi Palangoje, į „Vasaros“ kavinę, suprantama, nepakviesta, jau tapusi rašytoja pasakojo šeimos legendą:

1965 m. viešint Sartre'ui, Turniškėse, deja, nebuvau, nes galėčiau sakyti, kad jau tuomet į mane plūstelėjo ir visiems laikams užsiliko egzistencializmas. Beauvoir viešėjo drauge su juo. Tačiau to išskirtinio vizito metu mudvi su bobute buvome Palangoje (todėl ir netapome feministėmis). Apie Sartre'o viešnagę man, kaip

76 Vytautas Kubilius, *Dienoraščiai*, 1945–1970, p. 324.

77 Medžioklinės dešrelės buvo populiarus tarybinės partinės nomenklatūros patiekalas.

78 Halina Korsakienė, *op. cit.*, p. 260.

79 Korsakienė klaidingai nurodo, jog Sartre'as protestavęs dėl poeto J. Ginzburgo, kuris „šią dieną jau Nobelio premijos laureatas“, arešto. Neabejotina, kad kalbama apie Brodskį, kuriam kaip tik tais metais dėl Sartre'o ir kitų intelektualų, taip pat ir tarybinių, protestų bausmė (5 metai tremties) buvo sušvelninta.

vaikui, iš pasakojimų įstrigo tik viena detalė: Jeanas Paulis labai nustebė, darže pamatęs augančias braškes.⁸⁰

Nors Ivanauskaitė savęs nelaikė feministe, Beauvoir *Antrąją lytį* skaito jos garsiausio romano *Ragana ir lietūs* (1993) herojė, o pati autorė ją cituoja viename iš vėlyvųjų interviu⁸¹.

Tačiau įdomiausias Sartre'o ir Beauvoir vizito atspindys lietuvių literatūroje yra Jurgio Kunčino apsakymas „Kelneris, aptarnavęs Sartrą: Jokūbo Švarco pasakojimas“. Rašytojas meistriškai suplakė tikrus faktus ir veikėjus su pramanu, karnavališkai sukeitė „viršų“ su „apačia“. Į įžymiojo filosofo ir jo žmonos (taip ji vadinama apsakyme) vizitą pažvelgta iš „mažojo žmogaus“ pozicijų. Kelnerį, kuriam pavesta aptarnauti garsenybes, saugumo pareigūnas paprašo atidžiai sekti ne tik svečių, bet ir su jais bendraujančių lietuvių elgesį. Kelneris pastebi įtampą viešbučio restorane, tvyrančią laukiant svečių, bet apie save pasakoja komiškai: jo kontaktas su Sartre'u pasireiškė tuo, kad filosofas tarptautiniais gestais jo paklauses, kur yra tualetas, o grįždamas paplekšnojęs per petį. Apie Sartre'o žmoną (apsakyme ji nėsyk nepavadinta pavarde) užsimenama kaip apie epizodinę veikėją: „Jo žmona irgi linktelėjo man išeidama. Tik daug vėliau sužinojau, kad ir ji rašytoja...“⁸²

Susitikimas su įžymybėmis kelneriui baigiasi liūdnei: jis nieko neįskundė saugumiečiui, todėl neteko darbo prestižiniame viešbutyje. Dirbdamas prastesnėje užėigoje, įkaušęs pasakodavo apie susitikimą su Sartre'u. Kunčino apsakyme įžymybių poros vizitas tarnauja atskleisti sovietinės Lietuvos atmosferai, kiti kūrinio herojai pramanyti. Pramanytas ir faktas, jog kelneris turėjęs Sartre'o knygelę lietuviškai, kurią filosofas, išeidamas iš restorano, pasirašė („Gerajam žmogui, man papietauti Lietuvoje!“).

O Brodskis, dėl kurio suėmimo protestavo Sartre'as, po metų, 1966 m. rugpjūčio pabaigoje, atvyko viešnagėn į Vilnių, apsistojo pas Ramūną Katilių (Liejyklos 1)⁸³.

80 Jurga Ivanauskaitė, „Dalis manęs yra kiekviename personaže“, *Metai*, 2004, Nr. 7, p. 112.

81 Idem, „Du krantai – kūnas ir siela“, *Nemunas*, 2005 10 06.

82 Jurgis Kunčinas, *Vaidas į mėnulį*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 245.

83 Ramūno Katiliaus pasakojimas žurnalistei Reginai Germanavičiūtei Lietuvos radijo „Klasiškos“ programos laidoje „Atodangos“, 2008 11 21.

1965-ieji kaip aukso amžius

Sluckis prisimena pokalbyje apie prancūzų klasikų išsakytą svečių nuomonę apie Guy de Maupassant'ą: „Abu pareiškė, jog Maupassant'o niekas nebeskaito (Prancūzijoje?). Kūręs buržuazijai, kutenęs jai nervus nepadoriais anekdotiniais siužetais. Rašęs prastai, paviršutiniškai.“⁸⁴ Lietuviai, šokiruoti drąsaus vertinimo (pas mus apie klasikus bent viešai kalbėta itin nekritiškai), Maupassant'o vertinimą grindžia ir tuo, kad... jį mėgę kai kurie lietuvių autoriai: „Mes nesutikome, įrodinėjome, kuo esąs geras, aiškinome, kad jis ir Čechovas turėję nemažą įtaką lietuvių novelės formai, pvz., Cvirkai ir kitiems jaunesnės kartos novelistams.“⁸⁵

Skaitant atsiminimus krenta į akis provinciškas lietuvių elito ekscentrizmas, o sklaidant 1965-ųjų spaudą stebina Lietuvos uždarumas: užsieniečių atvažiuodavo mažai, dažniausiai tik „pažangieji lietuviai“ ir turistai iš soc. šalių ar Maskvos Lumumbos universiteto studentai iš Afrikos. Tą vasarą Lietuva su kitomis Baltijos šalimis pompastiškai minėjo inkorporacijos į TSRS 25-metį. Tais metais pasirodė režisieriaus Vytauto Žalakevičiaus filmas *Niekas nenorėjo mirti*, iki šiol keliantis diskusijas dėl partizaninės kovos vaizdavimo, kuriame vaidino po vieną kitų Baltijos šalių aktorių (latvė Vija Artmane, estas Bruno Oja). Pradėtas rengti poezijos festivalis *Poezijos pavasaris* ir Jaunųjų literatų konkursas, pramoginių šokių konkursas „Gintarinė pora“, atidarytas moderniausias Lietuvoje kino teatras „Lietuva“.

Donatas Sauka *Fausto amžiaus epilogė* 1965-uosius išskiria kaip kultūros masiniam vartojimui atsiradimą Vakaruose. „Nuo koliažo, nuo 1965 metais kartu su popartu išsirutuliojusių idėjų radosi poreikis *patikti publikai* [...]“⁸⁶, su šiais metais jis sieja net *The Beatles*, nors tada jie išleido tik eilinį, 6-ąjį, albumą *Rubber Soul*. 1965-uosius jis laiko savotiška riba ir Lietuvoje, nors turėtume kalbėti apie ilgesnį „klestėjimo“ laikotarpį – dešimtmetį (iki 1968 m. Čekoslovakijoje). Saukos nuomone, tuo metu

į gyvenimo sceną išėjo nepaprastai, lyginant su Nepriklausomąja Lietuva, pagausėjęs sluoksnius įvairių profesijų inteligentijos [...]. O geografinė padėtis ir socialinis kultūrinis paveldas žadėjo šitam sluoksniui tegu ir miglotą, bet viliojančią tarpininkavimo

84 Mykolas Sluckis, *op. cit.*, 2005 06 11.

85 *Ibid.*

86 Donatas Sauka, *Fausto amžiaus epilogas*, Vilnius: Tyto alba, 1998, p. 381.

su Vakaraais perspektyvą. [...] J.P. Sartre'o apsilankymas 1965 m. Lietuvoje šitame ideologiniame kontekste – beveik epochinis įvykis, įamžinantis socializmo „žmogiškąjį veidą“.⁸⁷

Saukai savaime suprantamas, pagrindimo nereikalaujantis atrodo teiginys, esą „1965-ieji – slenksčio metai lietuvių tapyboje, kino ir foto mene, lyrikoje ir novelistikoje“⁸⁸.

Iš tiesų Lietuva su kitomis Baltijos šalimis jau buvo prisitaikiusi gyventi okupacijoje ir mėgavosi sąlygine ramybe bei gerovės kilimu, tačiau tai pasakytina apie visą 7-ojo dešimtmečio vidurį. Atsiminimuose justai, kad, Saukos žodžiais, „Atlydžio karta turėjo teisę ir iš tiesų gebėjo džiaugtis gyvenimo pilnatvės jausmu“⁸⁹. Bet kiek čia noro ar mokėjimo džiaugtis, o kiek realaus pamato tai daryti? Pasak Sluckio, „Daugeliui Sartre'o viešnage tebėra sensacingas įvykis ir paslaptis. Taigi Lietuva nėra tokia provinciali kaip atrodytų, nes joje lankosi vienas iš didžiausių intelektualų“⁹⁰. Sluckis su pasididžiavimu rašo, kad žurnalistai jo ir Mieželaičio klausinėjo, kodėl Sartre'as atvyko į Lietuvą, o ne, tarkim, į Ukrainą ar Kirgiziją? Ir pats atsako:

Tuo metu Lietuva garsėjo ne tik savo grafika, poezija, kinu, muzika, architektūra ir fotografija. Be to, jauni rusų poetai, žinomi Vakaruose, tokie kaip Voznesenskis, Roždestvenskis, Aksionovas ir kiti, atvykdavo į Vilnių išpirkti kalčių (*pour se faire pardonner leurs péchés*). Net jeigu Lietuva buvo bendros draudimų ir apribojimų erdvės dalis, jai pavyko suburti (išlaikyti, išsikovoti, net nežinau, kaip pasakyti) meninių laisvių visumą, nepalyginamą su kitomis respublikomis.⁹¹

Pirmasis sakinytis beveik sutampa su Saukos teiginiu apie menų suklestėjimą 1965-aisiais. Ir Sluckio, ir Saukos samprotavimuose atsispindi tuometinis lietuvių požiūris į save: tikėjimas, kad esame, kartu su kitomis Baltijos šalimis, TSRS Vakarai ir tuo skiriamės nuo TSRS kaip Rusijos ir Azijos respublikų. Tačiau

87 *Ibid.*, p. 387.

88 *Ibid.*, p. 389.

89 *Ibid.*, p. 288.

90 Mykolas Sluckis, „Le séjour de Jean-Paul Sartre en Lituanie: huit jours inoubliables, 35 ans après“.

91 Turbūt turima galvoje, kad jie atvykdavo į Vilnių tarsi atsiprašydami už Sovietų okupaciją, formaliai patys būdami okupantų tautos atstovai.

šiandien akivaizdu, kad dailė ar kiti menai, kuriais didžiavosi lietuviai, modernūs tebuvo izoliuotame TSRS kontekste, bet vargu ar būtų pajėgūs varžytis bendroje Europos, juoba pasaulio, erdvėje. Kitaip sakant, dviejų įžymybių apsilankymas lietuvių intelektualams buvo kaip veidrodelis, patvirtinantis, kad „tu pasaulyje gražiausia“. Graudoka, bet didžiutis, kad Lietuva šiuo vizitu buvo išskirta iš TSRS respublikų, taip pat nebuvo rimto pagrindo. Jie TSRS lankėsi daugel kartų: metais anksčiau Estijoje (Tartu), 1963 m. Kryme, Gruzijoje ir Armėnijoje, nekalbant apie Maskvą ir Leningradą⁹².

Nors lietuviai didžiavosi prancūzų viešnagė kaip Lietuvos vertingumo pripažinimu, jų vizitas turėjo ir visai priešingą reikšmę. Kaip nurodo istorikė Suzanne Champonnois, „Prancūzų diplomatams, dirbusiems Maskvoje ar netgi Leningrade, vyriausybė [Prancūzijos – SD] neleido oficialiai lankytis aneksuotose Baltijos respublikose. Jų buvimas ten būtų reiškęs aneksijos pripažinimą, kai tuo tarpu Prancūzija niekada jos nepripažino“⁹³. Taigi filosofų poros lankymasis Baltijos šalyse reiškė okupacijos pripažinimą *de facto*. Istorikės nuomone, lankymasis TSRS šiems intelektualams „buvo tarsi dvasinės nepriklausomybės nuo oficialiosios Prancūzijos pozicijos išraiška“⁹⁴. Ji pažymi, kad pirmiausia Prancūzijos turistams tapo prieinama Ryga (apie 1960 m.), vėliau kitos sostinės, bet Kaunas ir kitos vietovės, kur lankėsi garsioji pora, eiliniams užsienio turistams buvo uždaros. Jiems atvertos galimybės turėjo kurti iliuziją, jog Tarybų šalis laisva ir atvira:

Jean-Paul Sartre'ui ir Simone'ai de Beauvoir buvo suteikta privilegija aplankyti Tartu 1964 metais ir atvykti į Lietuvą 1965-aisiais, tačiau nepamirškime, kad jiems, kaip ir daugeliui kitų Prancūzijos intelektualų, tuomet buvo gana artima ar netgi labai artima sovietinė ideologija. S. de Beauvoir, niekuo nesistebėdama, savo dienoraštyje rašo: mes neturėjome teisės įvažiuoti į Estiją per Tartu; tačiau nebuvo laikoma

92 „Annie Cohen-Solal rašo: „Per mažiau nei ketverius metus – nuo 1962 birželio iki 1966 rugpjūčio – Sartras lankėsi Sovietų Sąjungoje apie devynis kartus. Kartais jo kelionės trukdavo po keletą savaitių. Maskva, Leningradas, Kijevas, Jalta, Odesa, Tbilisis, Estija, Gruzija, Lietuva, Ukraina: dažniausiai lydimas Castor [Beauvoir pravardė – SD] jis keliavo po socialistines Sovietų Sąjungos respublikas. [...]“ Annie Cohen-Solal vardija dar daug kitų priežasčių, ne paskutinė tarp jų buvo ir Lena Zonina [...]“; Vincent von Wroblewsky, „Menamos giminytės“, <http://www.photography.lt/lt.php/Leidiniai?id=40>

93 Suzanne Champonnois, „Prancūzų požiūris į Baltijos valstybes devintajame dešimtmetyje“, *XXI amžius*, 2003 02 05.

94 *Ibid.*

neteisėta, kad iš Talino ten mus nuvežtų estų rašytojai. Ji pajuto ano meto politinę ir socialinę padėtį, tačiau apie šią viešnage Estijoje rašė labai atsargiai.⁹⁵

Dabar daugelyje atsiminimų garsiųjų filosofų viešnagės faktų paremiama nostalgiška nuomonė, kad LTSR nebuvo užkampis, kad apskritai intelektualinis ir kultūrinis gyvenimas žydėjo.

Antano Sutkaus vaizdai ir įspūdžiai

Didžiausio pripažinimo fiksuodamas svečius susilaukė fotografas Sutkus, kurio nuotraukos laikui bėgant įgijo ypatingos vertės. Jos daug kur publikuotos, išleistas jų bukletas, Prancūzijoje išėjo atskiru albumu, eksponuotos įvairiose šalyse, Sartre'o portretas Nidos kopose yra tapęs jo embleminiu atvaizdu, besipuikuojančiu tiek ant jo knygų, tiek ant įvairiakalbių knygų apie jį. Įdomūs ir Sutkaus, literatūros pasauliui nepriklausančio žmogaus, prisiminimai. Jis tvirtina, jog „Tais laikais rašytojus fotografuoti nebuvo lengva. Nes rašytojai buvo pakylėti. Religija iš esmės buvo uždrausta, ir rašytojai atlikdavo dvasininkų vaidmenį“⁹⁶.

Sutkus užuominomis pabrėžia, kad apsiskaitymu, nors buvęs jauniausias ir ne literatas, nenusileido mūsų rašytojams:

Mane gelbėjo mano literatūrinis išsilavinimas. Mano pirmoji žmona dirbo vertėja. Ji mane supažindino su anglų literatūra. Kiti žmonės neturėjo šios privilegijos. Mudu net išmokome lenkų kalbą, kad galėtume susipažinti su Vakarų literatūra. Buvau skaitęs Sartrą, Kamiu ir Kafką. [...] Kalbėjausi su Sartru apie Virdžiniją Vulf ir Tom'ą Wolfe. Kiti grupės nariai nė nebuvo girdėję šių pavardžių – jie buvo rašytojai, o ne skaitytojai [užuomina į anekdotą, pašiepiantį rašytojo neapsiskaitymą – SD]. Sartras paklausė manęs, kurį rašytoją mėgau labiausiai.⁹⁷

Pasaulinį garsą atnešusios nuotraukos kompozicijos ypatybes fotografas komentuoja taip: „Nuotraukoje, kuri vėliau išgarsėjo, aš ją [Beauvoir atvaizdą – SD]

95 *Ibid.*

96 Antanas Sutkus, „Mano brangus sentimentas literatūrai ir lietuvių rašytojams“, *Literatūra ir menas*, 2007 05 25.

97 Angelikos Lizius ir Melanie Ring interviu su Sutkumi knygoje *Sartre & Beauvoir: Cinq jours en Lituanie*.

nukirpau. Man nepatiko kompozicija – kai fotografijoje matyt dvi figūros, ji tampa labai kasdieniška. Visiškai pasikeičia jos nuotaika. Vienišas Sartras yra jo filosofijos metafora.“⁹⁸ Taigi liko tik Beauvoir šešėlis. Simboliška, kad Sartre'as vienišu padaromas dirbtinai, jį mechaniškai atskiriant nuo Beauvoir: „Antrąją nuotrauką, kurioje aiškiai matyti Simone de Beauvoir, atspausdinau tik norėdamas įrodyti, kad nuotraukos autorius tikrai esu aš. Kai kurie žmonės manė, kad šešėlį nuotraukoje meta koks nors KGB agentas, bet aš visuomet tvirtindavau, kad ten Simone de Beauvoir.“⁹⁹

Klausinėjamas fotografas atskleidžia ir subtilesnius išpūdžius apie svečių tarpusavio santykius, į kuriuos kitų atsiminimų autoriai arba per trumpą bendravimo laiką neatkreipė dėmesio, arba laikė viešai neaptarinėtinu dalyku. Sutkus taikliai charakterizuoja Sartre'o ir Beauvoir santykius, tačiau kalba jau iš laiko perspektyvos, būdamas gerai informuotas:

Labai delikati tema. Iš nuotraukų matyt, kad jiedu buvo drauge, bet kiekvienas ėjo savo keliu. Po šitiek metų meilė jų jau nebesiejo. Jo santykiai su Zonina, vertėja iš Rusijos, buvo kur kas šiltesni nei su Simone. Zonina visuomet buvo arčiau jo nei de Beauvoir. Kita vertus, ji buvo vertėja. [...]. Tik vėliau aš suvokiau, kad Zonina stengėsi nepakliūti į objektyvą.¹⁰⁰

Sutkus kritiškai vertina Zoninos vaidmenį, o tai, kad ji savo aprangos stiliumi kopijavo Beauvoir, laiko gerai apgalvotu žingsniu: „Šiandien jau niekam ne paslaptis, kad Sartras ir Zonina labai patiko vienas kitam. Madame de Beauvoir gerai sutarė su Zonina, jų santykiai buvo draugiški. Jų panašumas vertė žmones šypsotis. Dar vienas įrodymas, kaip puikiai Sartro kelionę buvo suplanavę Sovietų valdžios organai.“¹⁰¹

Galimas daiktas, kad vizito organizatoriai svečių neperspėjo, jog laukia pasivaikščiojimai po laukinę gamtą – smėlio pustomas Kuršių Nerijos kopas. Kaip pasakoja fotografas, svečiai „atrodė truputį sutrikę, kai su savo elegantiškais balteliais ir miestietiškais drabužiais atsidūrė smėlio ir vėjo stichijoje tarp Nidos kopų. Kartą Sartras prisėdo kopos vidury ir nusiavė batus norėdamas išsikratyti

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ *Ibid.*

¹⁰¹ *Ibid.*

smėlį iš batų. Simone de Beauvoir ėjo basa, ji rankinę nešėsi vienoje rankoje, o batelius – kitoje¹⁰². Pastaraisiais metais dažnai skelbiamos Sutkaus nuotraukos iš šios kelionės sudaro gana vienpusišką įspūdį: gamtos laisvė, kopos, vėjas, nesukaustyti žmonės. „Laisvės gurkšnis“ neišvengiamai turėjo ir kitą prieskonį: baimės būti įskūstiems, įtampos, netikrumo (aišku, kad kažkas turi užduotį sekti, bet kas?), slaptų ataskaitų rašymo, pagaliau noro pasirodyt vertais svečių pašnekovais.

Apibendrindama sakyčiau, kad Sutkaus nuotraukos ne tik papildo, bet ir iškreipia vizito recepciją daugumos tuometinių lietuvių akyse. Atsiminimuose Beauvoir vaidina aiškiai antraeilį vaidmenį, palyginti su Sartre'u ji neatrodė nei svarbi, nei įdomi, tuo tarpu nuotraukose abu svečiai beveik visad greta, jų nelygiavertis traktavimas nėra akivaizdus.

Lietuva Beauvoir akimis

2007 m. Beauvoir biografiją išleidusios Huguette Bouchardeau teigimu, „Nors pora patyrė tikrai mielų akimirkų Lietuvoje, nėra nieko užfiksavę apie tai savo užrašuose“¹⁰³. Tai nėra tikslu. Beauvoir knygoje *Tout compte fait* (1972) yra epizodas apie kelionę į Lietuvą, 2009 m. pradžioje jis paskelbtas lietuviškai¹⁰⁴. Dėsininga, kad prancūzų literatūros tyrinėtojas lietuvis Beauvoir užrašus peržiūrėjo atidžiau, nes maža tauta paminėjimą pasaulyje žinomos rašytojos užrašuose laiko savo reikšmingumo patvirtinimu.

Aprašymas įdomus kaip Beauvoir požiūris į jai menkai pažįstamą tikrovę ir kaip alternatyva čia jau aptartiems lietuvių prisiminimams. Ji pamini, kad Lietuva, kaip ir Estija (kur ji lankėsi anksčiau), nepriklausoma buvo tik tarpukariu, o „prijungimas prie SSSR neapsiėjo be sunkumų“. Beauvoir rašo, esą pokariu „Valstiečių būriai, palaikomi vokiečių armijos likučių, atkakliai tam priešinosi“. Teigia mačiusi „gana įdomų lietuvių filmą“ apie tuos būrius – Maskvoje, prieš vykstant į Lietuvą, filosofams privačiai parodytas Žalakevičiaus *Niekas nenorėjo*

102 *Ibid.* Gerai įsižiūrėjus matyti, jog Beauvoir veikiausiai eina ne basa, o su kojineėmis (matyti tamsesnis užkulnio kvadratas).

103 Daiva Trečiokaitė, Huguette Bouchardeau, „Drąsa ir baimė rašyti“, *Krantai*, 2008, Nr. 2, p. 55.

104 Simone de Beauvoir, „Iš prisiminimų knygos *Viską apsvarsčius*“.

mirti, tuo veikiausiai siekta ne tiek supažindinti su Tarybų Lietuvos menu, kiek nuteikti Beauvoir ir Sartre'ą sovietų valdžiai naudinga linkme. Greičiausiai iš „globėjų“ Maskvoje ji išgirdo prasilenkiančią su tiesa versiją apie vokiečių armijos likučius, kovojusius drauge su partizanais (kad lietuvių pasipriešinimas rusų okupacijai neatrodytų autentiškas lietuvių veiksmas). Vis dėlto Beauvoir pažymi: „Neatrodo, kad šiandien rusai būtų labai mėgstami Lietuvoje. Ji ką tik minėjo įstojimo į SSSR dvidešimtąsias metines su tokiu nedideliu entuziazmu, kad ‚Inturistas‘ abejojo, ar mums leisti į ją vykti.“

Verta pažymėti Beauvoir požiūrį į vietos veikėjų (dalis jų atsiminimų panaudoti šiame straipsnyje) palydą. Pirmą vakarą pavėlavę svečius sutikti,

Nuo rytdienos jie nuo mūsų nesitraukė nė per žingsnį. Sykį mes droviai pastebėjome, kad mums leistų kokią popietę pavaikščioti po miestą vieniems. Vakare jie šaltokai mūsų pasiteiravo: „Ar jums buvo geriau be mūsų?“ Jautėme jiems simpatiją, bet mums nepatiko klajoti gatvėmis su penkių ar šešių asmenų palyda.

Beauvoir ir Sartre'as būtų norėję keliauti kaip privatūs asmenys, tačiau turėjo taikstytis su įžymybių statusu, juoba su ribotomis užsieniečių galimybėmis laisvai judėti TSRS. Neabejotina, kad privatumas, neva įmanomas didžiuosiuose Rusijos miestuose, tebuvo iliuzija; visų pirma juos lydėjo vertėja, veikiausiai būta ir daugiau netoliese besisukiojančių seklių. Beauvoir nesuvokė arba sąmoningai nepaminėjo, jog paleisti svečius tik su Zonina, nemokančia vietos kalbų, tarybiniam saugumui atrodė nesaugu. Nežiūrint įkyrios palydos, Beauvoir šiltai atsiliepia apie Vilnių:

Vilnius buvo ganėtinai įdomus miestas: kelios gražios gatvės, vaizdingi kiemai, sena, sudėtingos, bet harmoningos architektūros bažnyčia iš plytų; toliau nuo centro stovėjo baroko stiliaus bažnyčia, papuošta begale skulptūrų viduje: tai buvo augalai, gyvūnai, žmonės, kuriuose buvo galima atpažinti tipiškus lietuvių valstiečių bruožus.

Klaipėdos architektūra jai pasirodo „slegiamai vokiška“. Apskritai atrodo, jog vokiečiams ji ir Sartre'as nejaučia prielankumo kaip fašistams:

Papietavę žavingoje Vienos stiliaus kavinėje, aplankėme fortą, kur vokiečiai laikė Pasipriešinimo dalyvius. Forto prižiūrėtojas, buvęs jo kalinys, mus gana ilgai po

jį vedžiojo. Prancūzai buvo išraižę savo pavardes ant karcierių sienų. Daugelis kaulinių buvo sušaudyti, o jų kaulai palaidoti laukuose, keliolika kilometrų aplinkui. J. P. Sartre'as privalėjo padėti gėlių vainiką prie paminklo žuvusiesiems.

Antifašistiniai kelionės akcentai buvo ryškiai sudėlioti; Sutkus mini, jog „Sartre'as žinojo, kad Antrojo pasaulinio karo metais kopose buvo laikomi karo belaisviai, tarp jų ir prancūzai“¹⁰⁵.

Beauvoir smalsiai stebi ir aiškina žmonių elgesį, socialinius santykius. Svečiai nustemba vieną rytą nusileidę į „gan elegantišką viešbučio vestibulį“ ir pamatę jį „pilną valstiečių moterų, ryšinčių skareles“. Tai giminės („emigrantų šeimos“) susirinko susitikti su viešbutyje apsistojuisiais Amerikos lietuviais („didžioji dalis jų priklausė vargingiausiems amerikiečių visuomenės sluoksniams ir jos neapkentė“)¹⁰⁶. Nors „Palanga nė kiek neįdomi, bet jūra graži“. Būta mažo incidento: kai „Sartre'as ėjo palei jūrą, suklego ir jį užsipuolė apkūnios moterys: buvome bejeiną į moterų pliažą“. Beauvoir stebi gintaro žveją ir pagiria gintaro karolius, bet įspūdingiausias jai atrodė Kuršių Nerijos peizažas, kuriuo ir baigiamas kelionės į Lietuvą epizodas:

Kraštovaizdis buvo nepaprastai gražus, bet už kelių kilometrų driekėsi dar gražesnės aukštos balkšvos kopos; kai kopėme į jas, pūtė stiprus vėjas, kuris mus vertė iš kojų; mes susėdome jų viršūnėje ir stebėjome ryškiai mėlyną jūrą, kuri mirgėdama it sniegas skalavo stačias smėlio kalvas.

Pabaigai

Vienas iš ryškių pasikeitimų, palyginti su sovietmečiu, yra galimybė laisvai keliauti. Ne tik išvykti iš Lietuvos, bet ir į ją atvažiuoti. 1997 m. Vilniuje lankėsi

105 Angelikos Lizius ir Melanie Ring interviu su Sutkumi knygoje *Sartre & Beauvoir: Cinq jours en Lituanie*.

106 XX a. 7-ojo dešimtmečio viduryje pokarinė išėivija dar vengė kelionių į Tarybų Lietuvą, minimi atvykėliai buvo XIX a. pab.–XX a. emigrantai, dirbę juodus darbus (anglių kasyklose, gamyklose, Uptono Sinclairo *Džiunglėse* aprašytose Čikagos skerdyklose ir t.t.), ar jų palikuonys. Tos vasaros spaudoje esama pranešimų apie „pažangiuosius lietuvius“, atvykstančius iš JAV, Anglijos, Škotijos (verta prisiminti, kad Kleopas Jurgelionis 1907–1908 m. redagavo Škotijos lietuvių laikraštį *Rankpelnys*).

Stephenas Greenblattas, bet daugelis humanitarų apie tai sužinojo tik perskaitę jo straipsnį. Greenblattas pasigedo dėmesio žydiškajam Vilniaus, savo senelių gimtojo miesto¹⁰⁷, paveldui, ir stebėjosi, kiek daug lietuviai pastatė paminklų savo herojams. Vilnius Greenblattui padarė įspūdį viduramžių ir baroko bažnyčiomis, apie kurias jam seneliai nei jų draugai nieko nepasakojo. „Norėčiau žinoti, ar jie bent tas bažnyčias matė?“ – ironiškai klausė¹⁰⁸. Suprantama, kad XIX a. Vilniaus žydai kasdien matė tas bažnyčias, bet jų nepastebėjo. Žmogus pastebi tai, ką pažįsta, atpažįsta.

Dviejų garsių XX a. filosofų apsilankymas 1965 m. paliko gilų įspūdį lietuvių kultūrininkams. Kitas klausimas, kiek šie sugebėjo atpažinti ir pastebėti svečių savitumą, kiek matavo juos jų masteliais, o kiek – savo klišėmis? Nedrįsčiau spėlioti, ar šių asmenybių reikšmė suvokiama. Akivaizdu tik tiek, kad Sartre'as ir Beauvoir savo lobistų Lietuvoje neturi – neteko skaityti, kad kas būtų ėmėsis iniciatyvos įamžinti šią viešnagę atminimo lenta kad ir ant „Vilniaus“ viešbučio sienos.

Moments with Simone de Beauvoir and Jean Paul Sartre in 1965

Summary

The article is devoted to the episode related to the summer of 1965 when French philosophers and writers Simone de Beauvoir and Jean Paul Sartre visited Lithuania. The aim of this study is not so much reconstruction of the details of this visit on the basis of the data from printed media of that time, and memoir, which appeared later, or discussion based on the facts in the memoir as reconstruction of worldview of Lithuanian intellectuals, and their self-reflection, and attitudes to the others, which appear in the reminiscences. In other words, the aim is to reconstruct the views and attitudes of the cultural elite of Soviet Lithuanian society at that time using the reminiscences

107. „It is true that my grandparents were born in Lithuania: my father's parents in Kovna, my mother's in Vilna.“; „The Inevitable Pit“, *London Review of Books*, 2000 09 21, http://www.lrb.co.uk/v22/n18/gree02_.html

108 Stephen Greenblatt, „Racial Memory and Literary History“, in: *Rethinking Literary History*, ed. by Linda Hutcheon, Mario J. Valdes, Oxford University Press, 2002, p. 56.

reflecting meetings with the guests. In the analysis of the meaning of this visit such material as reminiscences of Lithuanian writers, namely Mykolas Sluckis, Halina Korsakienė, photographer Antanas Sutkus, conclusions of scientists and artists are used. Reflection of Beauvoir and Sartre's visit in the fiction, namely poetry of Eduardas Mieželaitis and prose of Jurgis Kunčinas, is an object of discussion as well. Some attempts are devoted to focus on the Beauvoir's memoir book *Tout compte fait* (1972) where there is an episode devoted to the journey to Lithuania.

Keywords: Simone de Beauvoir, Jean Paul Sartre, Soviet Lithuania, Soviet writers, memoir.
